

פרק ראשון

ירושלים שלי – ירושלים שלנו

א.

בראשית השיעור, בלי מילות פתיחה ובלי הסברים, תיכתב המילה "ירושלים" במרכז הלוח, באותיות גדולות. התלמידים יוזמנו לכתוב במחברותיהם כל מילה או משפט העולים בדעתם למקרא השם. חשוב שכל תלמיד יעבוד לבדו, לא בשיתוף פעולה הדדי ובלי כל הנחיה או עזרה של המורה. מי שיתקשה לכתוב בעברית, יעשה זאת בשפתו. הכוונה היא לאפשר לאסוציאציות הפרטיות של כל אחד לזרום באופן חופשי לגמרי.

לאחר שכל התלמידים, או לפחות מרביתם, כתבו דברים אחדים, נפתח בשיחה. בתחילה יתבקש כל תלמיד לקרוא מה שכתב – ללא פרשנות וללא כל הרחבה. הדברים יכתבו על הלוח בלי שהמורה יגיב עליהם. אם ייאמרו דברים על-ידי יותר מתלמיד אחד – יסומן הדבר על גבי הלוח.

בהמשך, יתבקשו התלמידים להרחיב את הדיבור על הדברים שהציעו, ותוך כדי כך יפנה המורה לחבריהם: האם גם אתה חש כך? מה דעתך על מה שנאמר? (זאת, גם כדי לשתף בדיון תלמידים רבים ככל האפשר, גם כדי להשיג קשב וגם כדי למנוע מונולוגים ארוכים מדיי של תלמידים בודדים). המורה ישתדל למקד את הדיון במיוחד בדברים המשותפים למספר רב של תלמידים, ובסופו של דבר תערוך הכיתה רשימה משותפת של האסוציאציות המקובלות, פחות או יותר, על כולם.

ב.

ש"י עגנון: אומר לכם מי אני¹

מתוך קטסטרופה היסטורית, שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים
וגלה ישראל מארצו, נולדתי אני באחת מערי הגולה.
אבל בכל עת, תמיד דומה הייתי עליו כמי שנולד בירושלים.
בחלום, בחזון לילה, ראיתי את עצמי עומד עם אחיי הלויים בבית
המקדש כשאני שר עימהם שירי דוד מלך ישראל.
בזכותה של ירושלים כתבתי את כל אשר נתן ה' בלבי ובעטי.
(מתוך דברי ש"י עגנון בשטוקהולם, בטקס קבלת פרס נובל לספרות בשנת 1967)

לפני קריאת הקטע, נסב את תשומת הלב להערה שבשוליו: "מתוך דברי ש"י עגנון
בשטוקהולם, בטקס קבלת פרס נובל לספרות בשנת 1967". נספר (או נברר אם התלמידים
יודעים) מיהו ש"י עגנון ועל מה זכה בפרס נובל.

התלמידים יתבקשו לקרוא את הקטע בקריאה דמומה, ובעקבות הקריאה יישאלו השאלות
האלה:

- מהו הקשר בין "קטסטרופה היסטורית" ובין "אחת מארצות הגולה"? - אפשר לענות
על השאלה באמצעות השלמת משפטים:
1. קרתה קטסטרופה היסטורית, ולכן...
2. אילו לא קרתה קטסטרופה היסטורית...
- מהי הקטסטרופה? למה היא גרמה?
- האם ידוע לנו מקטע זה היכן בדיוק נולד עגנון?
- מדוע אין הוא מפרט את מקום הולדתו?
- אילו חי עגנון בימים שבית המשפט היה קיים – מה היה מקצועו?

המילה 'לויים' בוודאי זרה לחלק מן התלמידים באולפן, אך ללא ספק יוכלו גם הם לנחש את
תפקידם, מתוך ההקשר שבו הם מוזכרים: באיזה הקשר מוזכרים כאן הלויים? – בהקשר של
בית המקדש; אם כן – מה יכול היה להיות תפקידם?

באותה דרך נוביל את התלמידים, אלה שאינם מכירים את מזמורי תהלים, להבנת המושג
'שירי דוד המלך': מה יכול להיות תוכנם? אפשר להפנות את הלומדים לשתי דוגמאות של
'שיר המעלות' – תהלים קכ"ב ותהלים קכ"ו (שניהם מצוטטים ב'ירושלים העיר', עמ' 7-8):

¹ 'ירושלים העיר', עמ' 94.

שִׁיר הַמַּעֲלֹת לְדָוִד שֶׁמֶחֱתִי בְּאִמְרִים לִי, בֵּית ה' נִלְךְ.
עֲמֻדֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בְּשַׁעְרֶיךָ יְרוּשָׁלַם.
יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה, כָּעִיר שֶׁחֲבָרָה-לָהּ יַחְדָּו.
שָׁשָׁם עָלוּ שְׁבָטִים, שְׁבָטֵי-יְהוָה עֲדוֹת לְיִשְׂרָאֵל, לַהֲדוֹת לְשֵׁם ה'.
כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט, כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד.
שָׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם, יִשְׁלִי אֶהֱבִיךָ. יְהִי שְׁלוֹם בְּחִילְךָ, שְׁלוֹה בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ.
לְמַעַן אַחֵי וְרַעֵי, אֲדַבְּרָה-נָא שְׁלוֹם בְּךָ.
לְמַעַן בֵּית-ה' אֶל־הֵינוּ אֲבַקֶּשֶׁה טוֹב לְךָ.

תהלים קכב

שִׁיר הַמַּעֲלֹת בְּשׁוֹב ה' אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן, הֵינּוּ כְּחֻלְמִים.
אֲזַי וְיִמְלֹא שְׁחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה, אֲזַי יֹאמְרוּ בְּגוֹיִם: הֲגִדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם
אֱלֹהֵי. הֲגִדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ, הֵינּוּ שֶׁמֶחֱחִים.

תהלים קכו, א-ג

נעיר, שמדובר במזמורים שהיו הלויים שרים בעמדם על מעלות (מדרגות) בית המקדש:
באיזו הזדמנות עשוי היה כל אחד משני המזמורים שקראנו להיות מושר?

נכתוב את המילה **ירושלים** על הלוח, ונראה מה קושר את עגנון אליה:

הוא היה נולד בה לולא קרתה "קטסטרופה היסטורית"
הוא מרגיש כאילו נולד בה
הוא רואה עצמו כממשיכם של הלויים בבית המקדש
בזכותה יש קשר בינו ובין אלוהים
בזכותה הוא כותב

ירושלים

והשאלה המתבקשת לבסוף היא: אילו ישב עגנון עמנו והתבקש לכתוב דברים העולים
בדעתו למקרא השם 'ירושלים' – מה היה כותב?

ג.

אביגדור המאירי: מעל פסגת הר הצופים ²	
מַעַל פִּסְגַּת הָר הַצּוֹפִים	מַעַל פִּסְגַּת הָר הַצּוֹפִים
שָׁלוֹם לָךְ, יְרוּשָׁלַיִם	אֶשְׁתַּחֲוֶה לָךְ אֲפִים
אַלְפֵי גוֹלִים מְקַצּוֹת כָּל תֵּבֵל	מַעַל פִּסְגַּת הָר הַצּוֹפִים
נוֹשְׁאִים אֵלֶיךָ עֵינַיִם	שָׁלוֹם לָךְ, יְרוּשָׁלַיִם.
בְּאַלְפֵי בְּרָכוֹת הִי בְרוּכָה	מֵאָה דוֹרוֹת חֲלֹמְתִי עֲלֶיךָ
מְקַדֵּשׁ מְלֶכְךָ, עִיר מְלוּכָה	לְזָכוֹת לְרֵאוֹת בְּאוֹר פְּנִיךָ.
יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם	יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם
אֲנִי לֹא אֶזוֹז מִפֶּה,	הָאִירִי פְּנִיךָ לְבָנֶךָ
יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם	יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם
יְבוֹא הַמְּשִׁיחַ, יְבוֹא.	מִחְרְבוֹתֶיךָ אֲבִנֶךָ!

שיר זה יכול לסכם את הפרק. הוא מבטא את הקשר בין ירושלים לבין עם ישראל בכל גלויותיו, לחנו ידוע וטוב יהיה לסכם פרק זה בשירה.

אם אפשר, מוטב ללמד שיר זה אגב ביקור בהר הצופים בירושלים וצפייה בנוף הנגלה ממנו, או לאחר ביקור כזה. אך גם אם טרם ביקרנו במקום, אפשר לנחש שהר הצופים הוא מקום גבוה הצופה אל העיר.

נסב את תשומת לב הלומדים לכך, שהשיר מנוסח כפנייה ישירה לירושלים. איפה רואים זאת? איזה יחס זה מבטא? – אפשר לסמן בצבע או בעזרת שקפים את מראי המקומות שהתלמידים מציינים.

נסביר את הביטוי 'להשתחוות אפיים', ונברר: מדוע מבקש המשורר להשתחוות לירושלים? – ייתכן שהתשובה נמצאת בבית השני: "מקדש מלך", "עיר מלוכה".

כדאי לעמת את הפנייה האינטימית מחד גיסא ("שלום לך ירושלים", האירי פניך לבנך"), עם המטען הרגשי וההיסטורי הכבד של "מחורבותיך אבנך", "יבוא המשיח, יבוא", "אשתחוה לך אפיים", "מאה דורות חלמתי עלייך" – מאידך גיסא.

² ירושלים העיר, עמ' 112

דפים לתלמיד

ש"י עגנון : אומר לכם מי אני

מתוך קטסטרופה היסטורית, שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים וגלה ישראל מארצו, נולדתי אני באחת מערי הגולה. אבל בכל עת, תמיד דומה הייתי עליי כמי שנולד בירושלים.
בחלום, בחזון לילה, ראיתי את עצמי עומד עם אחיי הלויים בבית המקדש כשאני שר עימם שירי דוד מלך ישראל.
בזכותה של ירושלים כתבתי את כל אשר נתן ה' בלבי ובעטי.

(מתוך דברי ש"י עגנון בשטוקהולם, בטקס קבלת פרס נובל לספרות בשנת 1967)

שיר המעלות – תהילים קכ"ב

שיר המעלות לדוד שִׁמְחֵתִי בְּאִמְרֵים לִי, בֵּית ה' גִּלְךָ.
עֲמֻדֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בְּשַׁעְרֶיךָ יְרוּשָׁלַם.
יְרוּשָׁלַם הַבְנוּיָהּ, כָּעִיר שֶׁחִבְרָה-לָהּ יַחְדָּו.
שָׁשׂוּ עָלוּ שְׁבָטִים, שְׁבָטֵי-יָהּ עֲדוֹת לְיִשְׂרָאֵל, לְהַדֹּת לְשֵׁם ה'.
כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כְסָאוֹת לְמִשְׁפָּט, כְּסָאוֹת לְבֵית דָּוִד.
שָׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם, וְשָׁלוֹ אֶהְבֶּיךָ. יְהִי שְׁלוֹם בְּחִילֶךָ, שְׁלוֹהָ בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ.
לְמַעַן אֲחִי וְרֵעִי, אֲדַבְּרָה-נָא שְׁלוֹם בְּךָ.
לְמַעַן בֵּית-ה' אֶלְהֵינוּ אֲבַקֶּשׁה טוֹב לְךָ.

שיר המעלות – תהילים קכ"ו, א-ג

שיר המעלות בשוב ה' אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן, הֵייוּ כְּחֻלְמִים.
אֲזַי יִמְלֹא שְׁחוֹק פִּינוּ וְלִשְׁוֹנֵנוּ רִנָּה, אֲזַי יֵאמְרוּ בְּגוֹיִם: הֲגִדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם
אֶלֶה. הֲגִדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ, הֵייוּ שִׁמְחִים.

אביגדור המאירי: מעל פסגת הר הצופים

מעל פסגת הר הצופים
שלוש לך, ירושלים
אלפי גולים מקצות כל תבל
נושאים אליך עינים
באלפי ברכות היי ברוכה
מקדש מלך, עיר מלוכה
ירושלים, ירושלים
אני לא אזור מפה,
ירושלים, ירושלים
יבוא המשיח, יבוא.

מעל פסגת הר הצופים
אשתחזה לך אפים
מעל פסגת הר הצופים
שלוש לך, ירושלים.
מאה דורות חלמתי עליך
לזכות לראות באור פניך.
ירושלים, ירושלים
האירי פניך לבגד
ירושלים, ירושלים
מחברותיך אבגד!

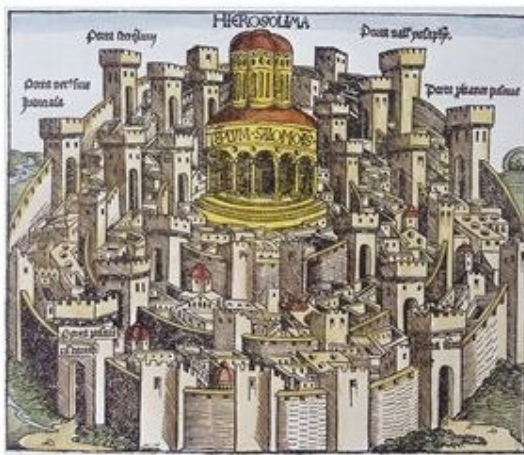
פרק שני

אלף שנים בירושלים

(עד לחורבן הבית השני)

א.

בראשית השיעור נביא לידיעת התלמידים את העובדה שירושלים הייתה עיר מלוכה ופולחן דתי עוד לפני הופעתו של עם ישראל על במת ההיסטוריה. תגליות ארכיאולוגיות בעיר ובסביבתה מעידות על קיום העיר לפחות מסוף האלף הרביעי לפני הספירה (תקופת הברונזה הקדומה). כתובות ראשונות המזכירות את ירושלים נתגלו במצרים, והן מן המאה ה-19 לפנה"ס ('כתבי המַאֲרוֹת'). העיר נזכרת שוב כעבור 500 שנה בכתבי אל-עמרנה (גם היא במצרים). השם המצוין בתעודות אלה, הכתובות בשפה האכדית, הוא **RUSALIMUM**

או **URUSALIMU**. בתנ"ך העיר נזכרת לראשונה בשם 'שלם' בספר בראשית פרק י"ד, פסוקים י"ח – כ'. על מלך העיר, מלכיצדק, נאמר כי היה "כהן לאל עליון", ומכאן שכבר אז הייתה העיר ידועה כעיר מקודשת, מרכז פולחני. לאחר סקירה קצרה זו, שתינתן, כמובן, בלשון המתאימה לרמת התלמידים בכיתה, נעבור לסקירת הרצף ההיסטורי המתבטא ברשימת התאריכים שלהלן:

תאריכים חשובים בתולדות העיר ירושלים

לפני הספירה:

1000 - דוד המלך כובש את ירושלים מידי היבוסים וקובע אותה כבירת הממלכה.

970 - שלמה המלך בונה בעיר את בית המקדש הראשון. בית המקדש הוא המרכז המדיני והרוחני של העם.

928 - התפלגות המלוכה. ירושלים נשארת עיר הבירה של ממלכת יהודה.

700 - המלך חזקיהו חופר את נקבת השילוח. התושבים אוגרים את המים בברכות בתוך העיר.

586 - חורבן הבית הראשון. נבוכדנצר מלך בבל כובש את העיר והורס את בית המקדש.

ירושלים שיעורים סביב לה
מאת: אורה רינגל ואורה מלול

תושבי ירושלים יוצאים לגלות.

539 - שיבת ציון. כורש מלך פרס כובש את בבל ונותן ליהודים אפשרות לחזור ליהודה.

515 - חנוכת בית המקדש השני.

440 - נחמיה בונה מחדש את חומות ירושלים.

333 - אלכסנדר מוקדון כובש את האימפריה הפרסית. מתחילה התקופה ההלניסטית.

167 - מרד החשמונאים נגד שלטון היוונים ביהודה.

165 - יהודה המכבי משחרר את ירושלים ומחדש את העבודה בבית המקדש.

63 - פומפיוס, המצביא הרומאי, כובש את ירושלים.

37 - הורדוס שולט בירושלים ובונה מחדש את בית המקדש.

לספירה:

66 - מרד היהודים ברומאים.

70 - טיטוס, שר הצבא הרומאי, כובש את ירושלים ומחריב את בית המקדש – חורבן בית שני.
(ירושלים העיר, עמ' 33-34)

מדובר כאן בקטע בן כאלף שנה, מכיבוש ירושלים על-ידי דוד וכינונה כעיר בירה ועד לחורבן הבית השני, בשנת 70 לספירה.

ראשית, נרשום על הלוח את המושגים:

- ✓ תקופת בית ראשון
- ✓ חורבן בית ראשון
- ✓ גלות בבל
- ✓ שיבת ציון
- ✓ תקופת בית שני
- ✓ חורבן בית שני

נסביר את כל הטעון הסבר ונבהיר, שאלה הן 'תחנות' בהיסטוריה של עם ישראל בקטע האמור.

נבקש מן התלמידים לקרוא את התאריכים שלהלן, ולמקם בה את ה'תחנות' הרשומות על הלוח. כך תחולק רשימת התאריכים ל-6 תקופות היסטוריות. רצוי שבשלב הראשון ינסה כל תלמיד למלא משימה זו בעצמו, ואחר-כך יידונו הדברים בצוותא.

כדי לתת ללומדים תחושה של הרצף ההיסטורי ביחס להיסטוריה העולמית המוכרת להם, נכתוב על הלוח את שמות האימפריות:

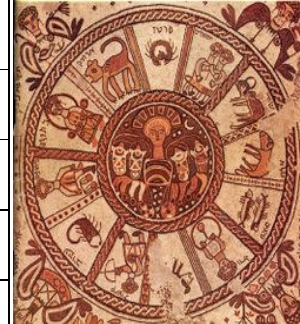
פרס יוון
אשור בבל
רומי

ירושלים שיעורים סביב לה
מאת: אורה רינגל ואורה מלול

השמות יירשמו בסדר אקראי, והתלמידים יתבקשו לארגן את הרשימה לפי סדר כרונולוגי, ולציין אילו אירועים בהיסטוריה שלנו קשורים לכל אחת מן האימפריות הללו.

הפעלה אחרת תאפשר לנו לקשור את חגי ישראל באירועים הנדונים:
נכתוב על הלוח את שמות החגים והמועדים במעגל השנה:

ראש השנה	י' בטבת	ל"ג בעומר
צום גדליה	ט"ו בשבט	יום ירושלים
יום הכיפורים	פורים	שבועות
סוכות	פסח	י"ז בתמוז
חנוכה	יום העצמאות	ט' באב

אילו מועדים קשורים לירושלים?
איזה אירוע היסטורי מתקשר למועד מסוים? מהו המועד, ומהו התאריך שבו התרחש האירוע?

לסיכום, נבקש מהתלמידים לבחור חמישה תאריכים מתוך הרשימה, הנראים להם משמעותיים במיוחד, ולנמק את בחירתם.

ב.

ירושלים של זהב³

רבי עקיבא היה רועה צאן. הוא רעה את צאנו של כלבא-שבוע, שהיה אחד מעשירי ירושלים.

ראתה רחל, בתו של כלבא-שבוע, את עקיבא, שהיה צנוע וטוב לב, התאהבה בו והחליטה להיות לו לאישה. שמע זאת כלבא-שבוע, כעס מאוד וגירש אותה מביתו. הלכה ונישאה לרבי עקיבא.

הם היו עניים מאוד, ולא היה להם בית

לגור בו. בימי החורף היו ישנים במתבן. היה עקיבא אוסף את התבן מתוך שערותיה. ראה רבי עקיבא את רחל והיא עצובה. אמר לה: אילו הייתה לי אפשרות, הייתי נותן לך **ירושלים של זהב** (תכשיט של זהב, שירושלים מצוירת עליו).

פעם בא לביתם אליהו הנביא בלבוש איש עני. הוא עמד בפתח וקרא: "תנו לי מעט תבן; אשתי ילדה ואין לה מקום לישון!" אמר רבי עקיבא לרחל: "ראי, אדם זה – גם תבן אין לו". אמרה רחל לעקיבא: "לך אל בית המדרש ולמד תורה". הלך ולמד שנים-עשר שנה בבית המדרש. אחרי שנים-עשר שנה חזר לביתו כשהוא רב, ולו שנים-עשר אלף תלמידים.

ראה כלבא-שבוע את עקיבא שהוא רב גדול, הצטער על מעשהו, נשק לו ונתן לו חצי מרכושו.

עשה רבי עקיבא **ירושלים של זהב** לאשתו.

(ירושלים העיר, עמ' 13)

סיפור זה מאפשר לנו להכיר עוד זווית של ירושלים בימים שלאחר חורבן הבית השני: אולי יש כאן ביטוי לזיכרון יופייה של העיר, שהתכשיט '**ירושלים של זהב**' נקרא על שמה. הסיפור מתקשר לעניין הרצף ההיסטורי בזכות ר' עקיבא, שהיה המנהיג הרוחני של מרד בר-כוכבא, והוא מתקשר לשירה של נעמי שמר, 'ירושלים של זהב', שיילמד בהמשך (בפרק החמישי).

בזכות העיבוד של הסיפור לעברית קלה, אין הוא מעמיד לפני הלומדים בעיות קשות מדי להבנה, ולכן אין צורך להקדיש זמן רב להסברים. אפשר לקרוא אותו בשיטת ה'פאזל': מחלקים את הכיתה לקבוצות, וכל קבוצה מקבלת קטע מן הסיפור ועובדת עליו (בכיתה מתקשה כדאי לתת שאלות מנחות לכל קטע, כך שהתשובות להן יהיו סיכום של הקטע). אחר-כך מתחלקים לקבוצות חדשות, באופן שבכל קבוצה חדשה יושב נציג אחד מכל קבוצה בהרכב הקודם, והוא מספר לחבריו מה כתוב בקטע שהכינה קבוצתו. כך מקבלת כל הקבוצה החדשה תמונה שלמה של הסיפור כולו.

³ על-פי מסכת נדרים

לאחר שכל הסיפור נקרא והובן, תבוא השאלה הבאה:
איך, לדעתכם, נראה התכשיט 'ירושלים של זהב'?

נקרא את הפתגמים הרשומים למטה ונשאל: אילו מהם אפשר לקשור לסיפור 'ירושלים של זהב'?

פתגמים

- ✓ מי שלא ראה ירושלים בתפארתה, לא ראה כרך נחמד מעולם, ומי שלא ראה בית מקדש בבניינו, לא ראה בניין מפואר מעולם.
- ✓ עשרה קבין של יופי ירדו לעולם; תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו.
- ✓ עשרה קבין של ייסורים ירדו לעולם; תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו.
- ✓ עשרה קבין של תורה ירדו לעולם; תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו.
- ✓ ירושלים – אורו של עולם.
- ✓ והנצח – זו ירושלים.
- ✓ הִיוּ שואלים בשלום ירושלים ואני נותן לכם שלום.
- ✓ הדר העולם - ארץ ישראל, והדר ארץ ישראל – ירושלים.
- ✓ כל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה.
- ✓ טבורו של עולם – זו ירושלים.
- ✓ ירושלים – עינו של עולם.

(ירושלים העיר, עמ' 99-100)

ג.

נחזור לרשימת המושגים שהנחו אותנו בארגון הרצף ההיסטורי של ירושלים באלף השנים למן כינונה כבירת ישראל ועד לחורבן הבית השני. נדון במושגים אלה, ובמהלך הדיון נצביע על העובדה, שבתיאור הרצף הזה נזקקנו לעתים קרובות לתאריכים הקשורים לבית המקדש. בהזדמנות זו נקנה את המושגים **'הבית'**, **'בית ראשון'**, **'בית שני'**, **'בית שלישי'**, **'בזמן הבית'**, **'חורבן הבית'** וכיו"ב. ננתב את הדיון אל המסקנה, שבית המקדש הוא גורם מרכזי מאוד בתולדות ירושלים, בתולדות עם ישראל ובמחשבת ישראל בכלל. כדאי גם להדגיש, שבתודעה הלאומית שלנו אנו נוטים לראות בחורבן הבית השני (שנת 70 לספירה) את התאריך הקובע לתחילת הגלות, ומכאן המושגים **'אלפיים שנות גלות'**, **'שנות אלפיים'**, **'אחרי אלפיים שנה'** ועוד.

כדי להמחיש מה מסמל עבורנו בית המקדש, נביא את הסיפור 'מקום המקדש', המציג את המקדש כמקום המסמל את האהבה והשלום⁴:

מקום המקדש

1. במקום שעליו היה בנוי בית המקדש חיו לפני שנים רבות שני אחים. אחד מהם היה נשוי והיו לו שלושה ילדים, והשני היה ערירי, לא הייתה לו אישה, ולא היו לו בנים.
2. שני האחים עבדו יחד בשדה שלהם. יחד חרשו ויחד זרעו. הגיע זמן הקציר. האחים קצרו את החיטה וחילקו אותה לשני חלקים שווים: חלק אחד לאח הבכור, האח הערירי, והחלק השני לאח הצעיר ולמשפחתו.
3. בלילה לא יכול היה האח הבכור להירדם (לישון). הוא חשב בלבו: אחי הוא בעל לאישה ואב לבנים שהוא צריך לדאוג להם; הוא צריך להאכיל אותם, להשקות אותם ולהלביש אותם. ואני – ערירי. אני צריך לדאוג רק לעצמי. לא טוב הדבר שאני עושה.
4. קם האח הבכור ממיטתו, יצא לשדה, לקח חיטה מהערימה שלו והעביר אותה לערימה של אחיו הצעיר.
5. גם האח הצעיר לא יכול להירדם בלילה ההוא. הוא חשב בלבו: לי יש אישה וילדים; כשאהיה זקן, ולא יהיה לי כוח לעבוד, יוכלו הבנים שלי לעזור לי. מה יעשה אחי כשיהיה זקן? לא טוב הדבר שאני עושה. לא טוב שאני לוקח אותו חלק כמו אחי.
6. קם האח הצעיר ממיטתו, יצא לשדה, לקח חיטה מהערימה שלו והעביר אותה לערימה של האח הבכור.
7. בבוקר קמו שני האחים ויצאו לשדה, והנה ראו: שתי הערימות שוות. התפלאו האחים, אך לא אמרו דבר. בלילה השני שוב יצאו האחים לשדה. כל אחד העביר חיטה מהערימה שלו לערימה של אחיו, אך בבוקר שוב היו שתי הערימות שוות. כך היה גם בלילה השלישי.
8. בלילה הרביעי יצאו האחים אל השדה. כל אחד מהם לקח חיטה מהערימה שלו והלך לערימה של אחיו. באמצע הדרך נפגשו והבינו את הסוד... התחבקו האחים ובירכו את האלוהים.
9. וה' ראה את מעשה האחים ובירך את המקום שבו נפגשו. כעבור ימים רבים בנה שם שלמה המלך את בית המקדש.

(ירושלים העיר, עמ' 11-12)

לפני קריאת הסיפור, יש לדון במעמדו של בית המקדש בחיי עם ישראל. חשוב להבהיר, כי לא היה זה רק מקום תפילה והקרבת קרבנות, אלא גם מרכז מדיני, תרבותי וחברתי. נזכיר, שאנו אבילים עד היום על חורבן הבית ורואים בו את חורבנה של חירותנו המדינית.

⁴ מערך השיעור להוראת סיפור זה עובד על-פי הצעה של גבי יונה ברוזילי, לשעבר מנהלת האולפנים בית הנוער העברי ומיטשל.

ירושלים שיעורים סביב לה
מאת: אורה רינגל ואורה מלול

לאחר שעניין זה הובן, נשאל:

על-פי אילו קריטריונים עשוי להיבחר המקום המתאים לבניית המקדש?

תשובות התלמידים יירשמו על הלוח בטור אנכי, תחת הכותרת: מקום המקדש, ויתנהל דיון על כל אחת מהתשובות. בין הכותרת לבין תשובות התלמידים תושאר שורה אחת ריקה, והדברים לא יימחקו עד סוף השיעור.

מקום המקדש

מקום סגור

מקום מקדש

מקום מרכזי

.....מקום

.....מקום

קריאת הסיפור תיעשה בשלבים:

1. **קריאת שתי הפסקות הראשונות:** לאחר בירור התוכן והבהרת המילים הקשות, נשאל: **האם החלוקה לשני חלקים שווים הוגנת?**
2. **קריאת הפסקות 3-6:** מהו, לדעת כל אחד מהאחים, מצב הערימות עתה? מהו המצב לאמתו של דבר? מהי תגובתם הצפויה של האחים? – אפשר לנסות להמחזי שיחה בין שני האחים: מה הם אומרים זה לזה?
3. **קריאת הסיפור עד סופו:** האם נהגו האחים כצפוי? מדוע נהגו כפי שנהגו? מדוע בנה שלמה המלך את המקדש דווקא במקום שבו נפגשו האחים? האם נוכל להוסיף עוד קריטריון לרשימה שעל הלוח? המילים **מקום של אהבת אחים** יוכנסו עתה לראש הרשימה.

מקום המקדש

מקום של אהבת אחים

מקום סגור

מקום מקדש

מקום מרכזי

.....מקום

.....מקום

4. **סיכום:** בשלב זה יובאו דברי רבי עקיבא על הפסוק '**ואהבת לרעך כמוך**' (ויקרא י"ט, י"ח), שהוא **כלל גדול בתורה**, וכן דברי הלל הזקן לנכרי שביקש שיגיירוהו על רגל אחת: **מה ששנא עליך לחברך לא תעשה - זו כל התורה כולה, והשאר פירוש הוא, לך ולמד**⁵.

⁵ בתלמוד הבבלי, מסכת שבת דף לא עמ' א: "דעלך סני לחברך לא תעביד. זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא, זיל גמור".

תאריכים חשובים בתולדות העיר ירושלים

לפני הספירה:

1000 - דוד המלך כובש את ירושלים מידי היבוסים וקובע אותה כבירת הממלכה.

970 - שלמה המלך בונה בעיר את בית המקדש הראשון. בית המקדש הוא המרכז המדיני והרוחני של העם.

928 - התפלגות המלוכה. ירושלים נשארת עיר הבירה של ממלכת יהודה.

700 - המלך חזקיהו חופר את נקבת השילוח. התושבים אוגרים את המים בברכות בתוך העיר.

586 - חורבן הבית הראשון. נבוכדנצר מלך בבל כובש את העיר והורס את בית המקדש. תושבי ירושלים יוצאים לגלות.

539 - שיבת ציון. כורש מלך פרס כובש את בבל ונותן ליהודים אפשרות לחזור ליהודה.

515 - חנוכת בית המקדש השני.

440 - נחמיה בונה מחדש את חומות ירושלים.

333 - אלכסנדר מוקדון כובש את האימפריה הפרסית. מתחילה התקופה ההלניסטית.

167 - מרד החשמונאים נגד שלטון היוונים ביהודה.

165 - יהודה המכבי משחרר את ירושלים ומחדש את העבודה בבית המקדש.

63 - פומפיוס, המצביא הרומאי, כובש את ירושלים.

37 - הורדוס שולט בירושלים ובונה מחדש את בית המקדש.

לספירה:

66 - מרד היהודים ברומאים.

70 - טיטוס, שר הצבא הרומאי, כובש את ירושלים ומחריב את בית המקדש – חורבן בית שני.

ירושלים של זהב

רבי עקיבא היה רועה צאן. הוא רעה את צאנו של **כלבא-שבוע**, שהיה אחד מעשירי ירושלים.

ראתה **רחל**, בתו של **כלבא-שבוע**, את **עקיבא**, שהיה צנוע וטוב לב, התאהבה בו והחליטה להיות לו לאישה. שמע זאת **כלבא-שבוע**, כעס מאוד וגירש אותה מביתו. הלכה ונישאה ל**רבי עקיבא**. הם היו עניים מאוד, ולא היה להם בית לגור

בו. בימי החורף היו ישנים במתבן. היה **עקיבא** אוסף את התבן מתוך שערותיה. ראה **רבי עקיבא** את **רחל** והיא עצובה. אמר לה: אילו הייתה לי אפשרות, הייתי נותן לך **ירושלים של זהב** (תכשיט של זהב, שירושלים מצוירת עליו).

פעם בא לביתם **אליהו הנביא** בלבוש איש עני. הוא עמד בפתח וקרא: "תנו לי מעט תבן; אשתי ילדה ואין לה מקום לישון!" אמר **רבי עקיבא לרחל**: "ראי, אדם זה – גם תבן אין לו". אמרה **רחל לעקיבא**: "לך אל בית המדרש ולמד תורה". הלך ולמד שתים-עשרה שנה בבית המדרש. אחרי שתים-עשרה שנה חזר לביתו כשהוא רב, ולו שנים-עשר אלף תלמידים.

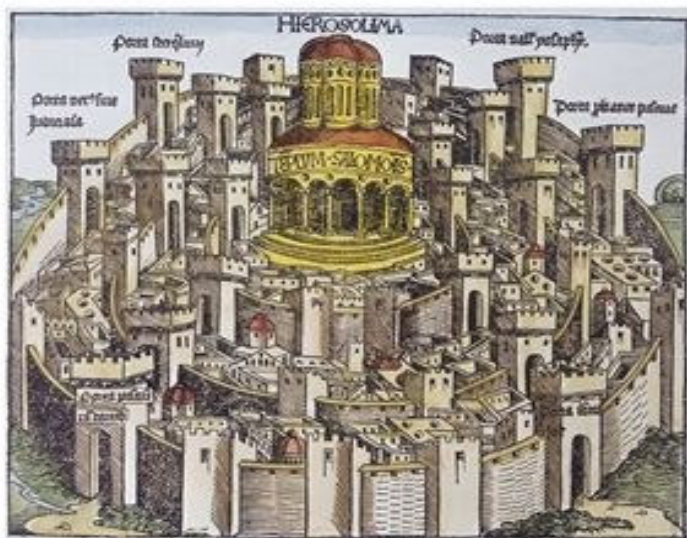
ראה **כלבא-שבוע** את **עקיבא** שהוא רב גדול, הצטער על מעשהו, נשק לו ונתן לו חצי מרכשו.

עשה רבי עקיבא **ירושלים של זהב** לאשתו.

פתגמים

- ✓ מי שלא ראה ירושלים בתפארתה, לא ראה כרך
נחמד מעולם, ומי שלא ראה בית מקדש
בבנינו, לא ראה בניין מפואר מעולם.
- ✓ עשרה קבין של יופי ירדו לעולם ; תשעה נטלה
ירושלים ואחד כל העולם כולו.
- ✓ עשרה קבין של ייסורים ירדו לעולם ; תשעה
נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו.
- ✓ עשרה קבין של תורה ירדו לעולם ; תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם
כולו.
- ✓ ירושלים – אורו של עולם.
- ✓ והנצח – זו ירושלים.
- ✓ הִיוּ שואלים בשלום ירושלים ואני נותן לכם שלום.
- ✓ הדר העולם - ארץ ישראל, והדר ארץ ישראל – ירושלים.
- ✓ כל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה.
- ✓ טבורו של עולם – זו ירושלים.
- ✓ ירושלים – עינו של עולם.

מקום המקדש

במקום שעליו היה בנוי בית המקדש חיו לפני שנים רבות שני אחים. אחד מהם היה

נשוי והיו לו שלושה ילדים, והשני היה ערירי, לא הייתה לו אישה, ולא היו לו בנים.

שני האחים עבדו יחד בשדה שלהם. יחד חרשו ויחד זרעו. הגיע זמן הקציר. האחים קצרו את החיטה וחילקו אותה לשני חלקים שווים: חלק אחד לאח הבכור, האח הערירי, והחלק השני לאח הצעיר ולמשפחתו.

בלילה לא יכול היה האח הבכור להירדם (לישון). הוא חשב בלבו: אחי הוא בעל לאישה ואב לבנים שהוא צריך לדאוג להם; הוא צריך להאכיל אותם, להשקות אותם ולהלביש אותם. ואני – ערירי. אני צריך לדאוג רק לעצמי. לא טוב הדבר שאני עושה.

קם האח הבכור ממיטתו, יצא לשדה, לקח חיטה מהערימה שלו והעביר אותה לערימה של אחיו הצעיר.

גם האח הצעיר לא יכול להירדם בלילה ההוא. הוא חשב בלבו: לי יש אישה וילדים; כשהיה זקן, ולא יהיה לי כוח לעבוד, יוכלו הבנים שלי לעזור לי. מה יעשה אחי כשהיה זקן? לא טוב הדבר שאני עושה. לא טוב שאני לוקח אותו חלק כמו אחי. קם האח הצעיר ממיטתו, יצא לשדה, לקח חיטה מהערימה שלו והעביר אותה לערימה של האח הבכור.

בבוקר קמו שני האחים ויצאו לשדה, והנה ראו: **שתי הערימות שוות**. התפלאו האחים, אך לא אמרו דבר. בלילה השני שוב יצאו האחים לשדה. כל אחד העביר חיטה מהערימה שלו לערימה של אחיו, אך בבוקר שוב היו שתי הערימות שוות. כך היה גם בלילה השלישי.

בלילה הרביעי יצאו האחים אל השדה. כל אחד מהם לקח חיטה מהערימה שלו והלך לערימה של אחיו. באמצע הדרך נפגשו והבינו את הסוד... התחבכו האחים ובירכו את האלוהים.

וה' ראה את מעשה האחים ובירך את המקום שבו נפגשו.

כעבור ימים רבים בנה שם שלמה המלך את בית המקדש.

פרק שלישי

גולה וירושלים

(מחורבן בית שני עד ערב היציאה מן החומות)

א.

ירושלים והיהודים לאחר החורבן

נקרא את רשימת התאריכים משנת 327 עד שנת 1856 לספירה:

327 - תחילת התקופה הביזנטית: עם התנצרותו של קונסטנטינוס קיסר רומא, הוא מכריז כי הנצרות היא היורשת של היהדות ושל ארץ ישראל. קונסטנטינוס ואמו מחזקים הכרזה זו בבניית כנסיות ומנזרים בירושלים ובארץ כולה. כנסיית הקבר הוא אחת מפעולות בנייה אלה.

614 - הפרסים כובשים את העיר. היהודים היו בני ברית לפרסים, ושלטו בירושלים שנים מועטות.

629 - הביזנטים כובשים את העיר בחזרה מידי הפרסים; שוב מתחילות רדיפות יהודים, ורבים מהם עוזבים את העיר.

638 - עומר בן אחטב כובש את העיר. מתחילה תקופת שלטון הערבים בארץ. הכובשים החדשים אוסרים על היהודים לשבת בירושלים.

691 - עבד-אל-מלך בונה את כיפת הסלע ('מסגד עומר').

880 - לאחר 200 שנה של יישוב דל בירושלים, היישוב היהודי בעיר מתחדש.

1020 - במשך 150 שנה היישוב היהודי גדל ומתחזק. היהודים מייסדים את הישיבה הגדולה, שבראשה עומדים הגאונים. ירושלים – מרכז רוחני ליישוב בארץ ובעולם.

1071 - הסלג'וקים (שבט תורכי) כובשים את העיר.

1099 - הצלבנים כובשים את ירושלים ומשמידים את היישוב היהודי.

1187 – צלאח א-דין כובש את ירושלים. הוא קורא ליהודים לחזור ולהתיישב בעיר.

1260 - הממלוכים כובשים את העיר. 300 רבנים מאנגליה ומצרפת עולים לירושלים ומתיישבים בה.

1267 - הרמב"ן (ר' משה בן נחמן) מתיישב בירושלים. היישוב היהודי גדל ומתפתח.

1470 - לאחר הפסקה מתחדשת העלייה מאירופה לירושלים. העולים בונים בתי-כנסת רבים.

1488 - ר' עובדיה מברטנורה, מפרש המשנה, עולה לירושלים ועומד בראש היישוב בה. בעקבותיו באה עלייה גדולה של תלמידיו מאיטליה.

1517 - התורכים כובשים את ירושלים. היישוב בירושלים גדל ומתפתח.

1537 - הסולטן התורכי, סולימן המפואר, בונה את חומת העיר.

1621 - מתחילה עליית היהודים מארצות מערב אירופה. קמה הקהילה האשכנזית בעיר.

1700 – עליית ר' יהודה החסיד; מתחילה עלייה גדולה של חסידים ממזרח אירופה.

1798 - נפוליאון מתקרב לארץ ומציע ליהודים לחזור לארצם, לחדש את עצמאותם ולבנות מחדש את ירושלים העתיקה.

1842 – העיתונים העבריים הראשונים יוצאים לאור בירושלים.

1856 – השר מונטיפיורי מקים את השכונה היהודית הראשונה מחוץ לחומות העיר – 'משכנות שאננים'.

(ירושלים העיר, עמ' 34-36)

הפועל **כבש** חוזר ברשימה זו פעמים רבות. נבקש מהתלמידים לאתרו ולסמן את הנושא. כך נראה כמה פעמים עברה ירושלים מיד ליד. נכתוב את שמות הכובשים על הלוח, ונבדוק מה יחסו של כל אחד מהם ליהודים. תוך כדי שיחה יובהר, שהיהודים הם, למעשה, אוכלוסייה נשלטת בירושלים העוברת מיד ליד, והם תלויים בחסדי הכובשים המתחלפים.

עתה נפנה את תשומת הלב לעליית היהודים לאורך הדורות. האם אלה הם גלי עלייה גדולים? – נגלה, שלאורך כל שנות הגלות נשמר הקשר בין יהודי התפוצות לירושלים, ובכל הזמן הזה לא חדלו החיים היהודיים בה, אם כי בוודאי אין לדבר על נהירה גדולה אל העיר. זיקתם של יהודי הגולה לירושלים באה לידי ביטוי במנהגים, בתפילה וביצירה.

ב.

ירושלים בתפילה, במנהג ובאגדה

נביא לפני התלמידים את קטעי התפילה האלה:

רחם נא ה' אלהינו על ישראל עמך, ועל ירושלים
עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד
משיחך, ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך
עליו.

--- ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו.
ברוך אתה ה' בונה ברחמי ירושלים, אמן.
(מתוך ברכת המזון)

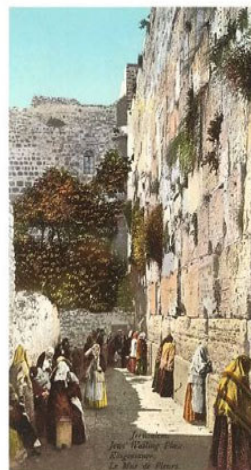
ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכן בתוכה
כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בגן-עולם
וכסא דוד במהרה לתוכה תכין.

ברוך אתה ה' בונה ברחמי ירושלים, אמן.
(מתוך תפילת שמונה-עשרה)

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גלויותינו
והביאנו לציון עירך ברנה.

(מתוך מוסף של ראש השנה)

(ירושלים העיר, עמ' 9)

נספר לתלמידים על מהות התפילות והברכות, ונציין, ששני הקטעים הראשונים לקוחים
מברכות ומתפילות הנאמרות פעמים אחדות בכל יום.

נבקש קריאה דמומה של שני הקטעים האלה: מה המשותף לשניהם? – נראה, שבשני
הקטעים נתפסת ירושלים כעירו של האל, האל מתבקש לבנות אותה ולשכון בתוכה, וכמו כן
בשניהם נזכר בית דוד.

אם נחזור לרשימת 'התחנות' ההיסטוריות מן הפרק השני – באיזו תחנה נכתבו, קרוב לוודאי,
התפילות האלה? מה אפשר לומר על ירושלים על-פי התפילות האלה? אילו אפשר היה
להוסיף משפט אישי לתפילה – מה מתאים להוסיף כאן? מהי המשמעות הלאומית של
'מלכות בית דוד' או 'כיסא דוד'?

מכאן נפנה את הלומדים לקטע שמתוך מוסף של ראש השנה – כאן מופיעה גם תפילה
לחריות ולקבוצת גלויות, המופיעה רק ברמז בתפילות האחרות, שבהן מדובר על כינון בית דוד
וכיסא דוד.

נחלק את הכיתה לקבוצות של 3-5 תלמידים, וכל קבוצה תעבוד על אחד מן הקטעים שלהלן.
העבודה תהיה אינטנסיבית, בעזרת מילון, ובסיומה תתבקש כל קבוצה לבחור מתוכה נציג,
והוא יספר לכיתה כולה את תוכן הקטע שעיבדה קבוצתו:

מנהגים

אחרי חורבן ירושלים הנהיגו בישראל כמה מנהגים לזכרה:

- א. אדם המסייד את ביתו ומחדש אותו, משאיר חלק לא מסויד – **זכר לחורבן ירושלים.**
- ב. אדם המכין סעודה (ארוחה חגיגית), דואג שלא תהיה מושלמת. **החסר – זכר לחורבן ירושלים.**
- ג. בחגיגות החתונה היו נוהגים לשים אפר בראשו של החתן במקום התפילין, **לזכר ירושלים ומקדשה שחרבו.**
- ד. החתן שובר כוס בהיותו מתחת לחופה, כדי שלא תהיה השמחה מלאה – **זכר לחורבן ירושלים.**
- ה. אישה המכילה לעצמה תכשיטי כסף וזהב, דואגת שיחסר דבר-מה – **זכר לירושלים.**
- ו. יהודים שהיו באים לבקר בירושלים היו קורעים קריעה, כאבלים על **מת – לאות צער ואבל על חורבן ירושלים.**
- ז. היהודי בתפילתו פונה לירושלים. רבותינו אמרו: **העומדים ומתפללים בחוץ לארץ, הופכים פניהם כלפי ארץ-ישראל; העומדים ומתפללים בארץ-ישראל, הופכים את פניהם כלפי ירושלים.**

ירושלים העיר, עמ' 39

2.

קול ירושלים

(מתוך 'שביבי ירושלים', מאת הימן הירושלמי)

מעשה באדם שירד מארץ ישראל ובנה ביתו בחוץ לארץ. כשעמד למות אמר לבנו: 'ישבנו בין הגויים ולמדנו ממעשיהם, אבל דע לך, שבן ירושלים אני, וגם אתה תמסור את השם ירושלים לבנך, ובנך – לבנו עד סוף כל הדורות.

דור הולך ודור בא, לאט-לאט נחלש הזיכרון, ולבסוף נשכחה תורת ירושלים מפי הבנים.

אחרי ימים רבים בא לאותו מקום אדם אחד, והזכיר את השם ירושלים. שמע אחד הבנים, ונכנסה שמחה גדולה ללבו, ולא ידע מה הסיבה לשמחה הגדולה. בא הביתה והשמיע את השם ירושלים, מיד בקעו ועלו געגועי כל הדורות ונתנגנו הנפשות וראו אור גדול – אור של גאולה.

לא עברו ימים רבים וכל הבנים עלו לירושלים לבנות ולהיבנות בה.

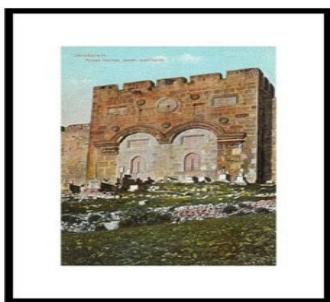
ירושלים העיר, עמ' 14

3.

מאין האבנים בדרכים אל ירושלים?

(על-פי 'אגדות ארץ ישראל' מאת ז' וילנאי)

בחוצות ירושלים ובצדי הדרכים המובילות אליה מפזורות אבנים רבות מאוד. מאין כל האבנים האלה? מי שם אותן שם?

מספרים, שכל יהודי בגולה זוכר את ירושלים החרבה, וכאילו אבן גדולה מעיקה על לבו. וכשהוא זוכה לעלות לירושלים, הוא לוקח את האבן מעל לבו ושם אותה בצד הדרך, והאבן עדה, שעכשיו רווח לו, עכשיו טוב לו, כי הוא רואה את העיר הקדושה.

ירושלים העיר, עמ' 14

4.

שבע אותיות

(מתוך 'שביבי ירושלים', מאת הימן הירושלמי)

בתחילה היו כותבים את השם ירושלים בשש אותיות: יו"ד, רי"ש, ו"ו, שי"ן, למ"ד, מ"ם.

כתבו ירושלם וקראו ירושלים.

הגדילו את העיר, ואמרו להוסיף אות בשמה ואף אמרו:
שבעה קנים המנורה
שבע חומות יקיפו את ירושלים
וגם אותיות השם ירושלים – שבע יהיו.

הוסיפו אות קטנה, שהיא ראשית שמו של הבורא, ראשית שמו של ישראל
וראשית שמה של ירושלים.

ירושלים

ירושלים העיר, עמ' 18

5.

הצייר שצייר את ירושלים

(מתוך 'שביבי ירושלים', מאת הימן הירושלמי)

מעשה בחבורה של ציירים, שרצו לצייר את ירושלים.
באו לירושלים, ציירו מה שראו עיניהם, והנה אין זאת ירושלים.
ציירו עוד ועוד, ולא ראו את ירושלים בציוריהם. היו עצובים מאוד.

היה שם חכם אחד, ואמר להם:
את ירושלים אתם רוצים לצייר?
כבר צייר אותה אלוהים, ואין צייר כאלוהינו.

ירושלים העיר, עמ' 16

- עתה ננסה לברר: מהם המוטיבים העוברים בכל הקטעים שנקראו? נראה ששני המוטיבים העיקריים הם:
- ✓ קדושתה של ירושלים כעיר האלוהים
 - ✓ הזיקה שבין ירושלים לעם היהודי לדורותיו.

ג.

ירושלים ביצירה

לְבִי בְּמִזְרַח

רבי יהודה הלוי

לְבִי בְּמִזְרַח וְאֲנִי בְּסוֹף מַעֲרָב
אֵיךְ אֶטְעָמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכֶל וְאֵיךְ יַעֲרֵב?
אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרֵי וְאֶסְרִי, בְּעוֹד
צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֲדוֹם וְאֲנִי בְּכַבֵּל עָרֵב?
יִקַּל בְּעֵינַי עֲזֹב כָּל-טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ
יִקַּר בְּעֵינַי רְאוֹת עִפְרוֹת דְּבִיר נַחֲרָב.

שיר זה כתוב בלשון ימי הביניים, שאיננה קלה; אך נראה שאפשר להעביר את אוירת הכאב והגעגועים שבו גם לכיתה לא גבוהה. רוב המילים הקשות יוסברו תוך כדי שיחת רקע על ר' יהודה הלוי וזמנו. שיחה זו תתנהל לפני קריאת השיר.

כדאי לכתוב את השיר על הלוח, על גבי שקפים או במצגת במחשב בשלושה צבעים, להדגשת הקונפליקטים המובעים בו:

1. 'איך' ו'איכה' בצבע אחד;
2. 'אנוכי' וכל המידע על ספרד ועל ההווה של המשורר בצבע שני;
3. 'לבי' וכל המידע על ציון והגעגועים אליה בצבע שלישי.

לְבִי בְּמִזְרַח וְאֲנִי בְּסוֹף מַעֲרָב

אֵיךְ אֶטְעָמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכֶל וְאֵיךְ יַעֲרֵב?

אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרֵי וְאֶסְרִי, בְּעוֹד

צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֲדוֹם וְאֲנִי בְּכַבֵּל עָרֵב?

יִקַּל בְּעֵינַי עֲזֹב כָּל-טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ

יִקַּר בְּעֵינַי רְאוֹת עִפְרוֹת דְּבִיר נַחֲרָב.

על-פי ניגודי הצבעים קל לראות את הקונפליקט שהמשורר דן בו: 'אנוכי' ו'אני' מול 'לבי'; 'יקל' מול 'יקר', 'חבל אדום' מול 'כבל ערב' (אפשר לבדוק את שתי המילים המודגשות במילון, ולהדגיש כי 'חבל' הוא גם אזור גיאוגרפי וגם ייסורים; מדוע נזכר כאן 'כבל' בהקשר של ערב?). בשלב הבא נדון בקונפליקט הפנימי הנצחי של היהודי השרוי בגלות ומתגעגע

ירושלים שיעורים סביב לה
מאת: אורה רינגל ואורה מלול

למולדת; השיקול של הנאות חומריות המזומנות לו במקומו, לעומת הרצון להיות ריבון בארץ משלו, שהוא קשור אליה בזיכרונות היסטוריים.

בכיתות נמוכות אין הכרח ללמד כל מילה ומילה בשיר. די אם יחוש הלומד את אוירת הכאב והגעגועים הבאה לידי ביטוי גם במילים שאינן קשות.

תאריכים חשובים בתולדות ירושלים

327 - תחילת התקופה הביזנטית: עם התנצרותו של קונסטנטינוס קיסר רומא, הוא מכריז כי הנצרות היא היורשת של היהדות ושל ארץ ישראל.
קונסטנטינוס ואמו מחזקים הכרזה זו בבניית כנסיות ומנזרים בירושלים ובארץ כולה. כנסיית הקבר הוא אחת מפעולות בנייה אלה.

614 - הפרסים כובשים את העיר. היהודים היו בני ברית לפרסים, ושלטו בירושלים שנים מועטות.

629 - הביזנטים כובשים את העיר בחזרה מידי הפרסים; שוב מתחילות רדיפות יהודים, ורבים מהם עוזבים את העיר.

638 - עומר בן אחטב כובש את העיר. מתחילה תקופת שלטון הערבים בארץ. הכובשים החדשים אוסרים על היהודים לשבת בירושלים.

691 - עבד-אל-מלכ בונה את כיפת הסלע (ימסגד עומר').

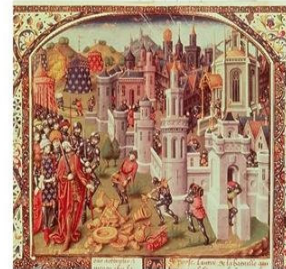
880 - לאחר 200 שנה של יישוב דל בירושלים, היישוב היהודי בעיר מתחדש.

1020 - במשך 150 שנה היישוב היהודי גדל ומתחזק. היהודים מייסדים את הישיבה הגדולה, שבראשה עומדים הגאונים. ירושלים – מרכז רוחני ליישוב בארץ ובעולם.

1071 - הסלג'וקים (שבט תורכי) כובשים את העיר.

1099 - הצלבנים כובשים את ירושלים ומשמידים את היישוב היהודי.

1187 – צלאח א-דין כובש את ירושלים. הוא קורא ליהודים לחזור ולהתיישב בעיר.

1260 - הממלוכים כובשים את העיר. 300 רבנים מאנגליה ומצרפת עולים לירושלים ומתיישבים בה.

1267 - הרמב"ן (ר' משה בן נחמן) מתיישב בירושלים. היישוב היהודי גדל ומתפתח.

1470 - לאחר הפסקה מתחדשת העלייה מאירופה לירושלים. העולים בונים בתי-כנסת רבים.

1488 - ר' עובדיה מברטנורה, מפרש המשנה, עולה לירושלים ועומד בראש היישוב בה. בעקבותיו באה עלייה גדולה של תלמידיו מאיטליה.

1517 - התורכים כובשים את ירושלים. היישוב בירושלים גדל ומתפתח.

1537 - הסולטאן התורכי, סולימן המפואר, בונה את חומת העיר.

1621 - מתחילה עליית היהודים מארצות מערב אירופה. קמה הקהילה האשכנזית בעיר.

1700 – עליית ר' יהודה החסיד; מתחילה עלייה גדולה של חסידים ממזרח אירופה.

1798 - נפוליון מתקרב לארץ ומציע ליהודים לחזור לארצם, לחדש את עצמאותם ולבנות מחדש את ירושלים העתיקה.

1842 – העיתונים העבריים הראשונים יוצאים לאור בירושלים.

1856 – השר מונטיפיורי מקים את השכונה היהודית הראשונה מחוץ לחומות העיר – 'משכנות שאננים'.

מן התפילה

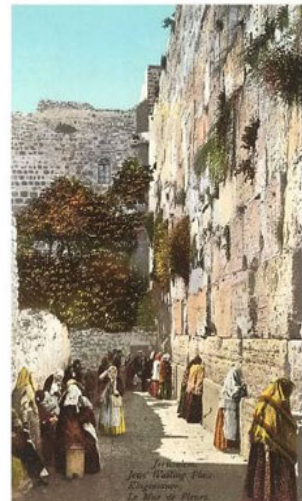

רחם נא ה' אלהינו על ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל ציון
משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד משיחך, ועל הבית הגדול
והקדוש שנקרא שמך עליו.
--- ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו.
ברוך אתה ה' בונה ברחמי ירושלים, אמן.

(מתוך ברכת המזון)

ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכן בתוכה כאשר דברת
ובנה אותה בקרוב בימינו בנין-עולם וכסא דוד במהרה לתוכה
תכין. ברוך אתה ה' בונה ברחמי ירושלים, אמן.

(מתוך תפילת שמונה-עשרה)

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גלויותינו והביאנו לציון עירך ברנה.

(מתוך מוסף של ראש השנה)

מנהגים

אחרי חורבן ירושלים הנהיגו בישראל כמה מנהגים לזכרה:

- א. אדם המסייד את ביתו ומחדש אותו, משאיר חלק לא מסויד – **זכר לחורבן ירושלים.**
- ב. אדם המכין סעודה (ארוחה חגיגית), דואג שלא תהיה מושלמת. החסר – **זכר לחורבן ירושלים.**
- ג. בחגיגות החתונה היו נוהגים לשים אפר בראשו של החתן במקום התפילין, **לזכר ירושלים ומקדשה שחרבו.**
- ד. החתן שובר כוס בהיותו מתחת לחופה, כדי שלא תהיה השמחה מלאה – **זכר לחורבן ירושלים.**
- ה. אישה המכינה לעצמה תכשיטי כסף וזהב, דואגת שיחסר דבר-מה – **זכר לירושלים.**
- ו. יהודים שהיו באים לבקר בירושלים היו קורעים קריעה, כאבלים על מת – **לאות צער ואבל על חורבן ירושלים.**
- ז. היהודי בתפילתו פונה **לירושלים**. רבותינו אמרו: העומדים ומתפללים בחוץ לארץ, הופכים פניהם כלפי ארץ-ישראל; העומדים ומתפללים בארץ-ישראל, הופכים את פניהם כלפי ירושלים.

קול ירושלים

(מתוך 'שביבי ירושלים', מאת הימן הירושלמי)

מעשה באדם שירד מארץ ישראל ובנה ביתו בחוץ לארץ. כשעמד למות אמר לבנו: 'ישבנו בין הגויים ולמדנו ממעשיהם, אבל דע לך, שבן ירושלים אני, וגם אתה תמסור את השם ירושלים לבנך, ובנך – לבנו עד סוף כל הדורות.

דור הולך ודור בא, לאט-לאט נחלש הזיכרון, ולבסוף נשכחה תורת ירושלים מפי הבנים.

אחרי ימים רבים בא לאותו מקום אדם אחד, והזכיר את השם ירושלים. שמע אחד הבנים, ונכנסה שמחה גדולה ללבו, ולא ידע מה הסיבה לשמחה הגדולה. בא הביתה והשמיע את השם ירושלים, מיד בקעו ועלו געגועי כל הדורות ונתנגנו הנפשות וראו אור גדול – אור של גאולה.

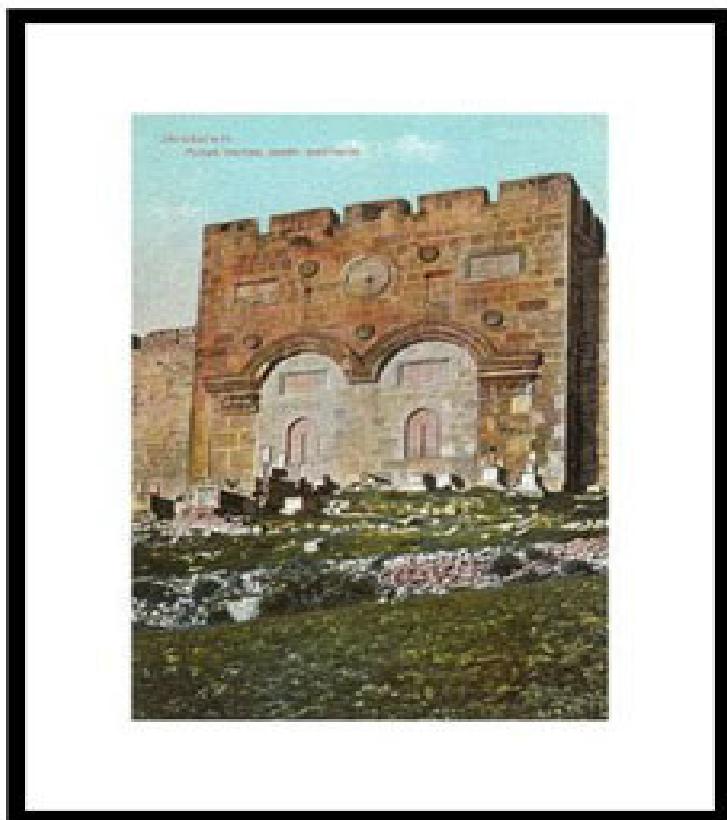
לא עברו ימים רבים וכל הבנים עלו לירושלים לבנות ולהיבנות בה.

מאין האבנים בדרכים אל ירושלים?

(על-פי 'אגדות ארץ ישראל' מאת ז' וילנאי)

בחוצות ירושלים ובצדי הדרכים המובילות אליה מפזורות אבנים רבות מאוד. מאין כל האבנים האלה? מי שם אותן שם?

מספרים, שכל יהודי בגולה זוכר את ירושלים החרבה, וכאילו אבן גדולה מעיקה על לבו. וכשהוא זוכה לעלות לירושלים, הוא לוקח את האבן מעל לבו ושם אותה בצד הדרך, והאבן עדה, שעכשיו רווח לו, עכשיו טוב לו, כי הוא רואה את העיר הקדושה.

שבע אותיות

(מתוך 'שביבי ירושלים', מאת הימן הירושלמי)

בתחילה היו כותבים את השם **ירושלים** בשש אותיות: יו"ד, רי"ש, ו"ו, שי"ן, למ"ד, מ"ם.

כתבו **ירושלם** וקראו **ירושלים**.

הגדילו את העיר, ואמרו להוסיף אות בשמה ואף אמרו:

שבעה קנים המנורה

שבע חומות יקיפו את ירושלים

וגם אותיות השם ירושלים – שבע יהיו.

הוסיפו אות קטנה, שהיא ראשית שמו של הבורא, ראשית שמו של ישראל וראשית שמה של ירושלים.

ירושלם

הצייר שצייר את ירושלים

(מתוך 'שביבי ירושלים', מאת הימן הירושלמי)

מעשה בחבורה של ציירים, שרצו לצייר את ירושלים.
באו לירושלים, ציירו מה שראו עיניהם, והנה אין זאת ירושלים.
ציירו עוד ועוד, ולא ראו את ירושלים בצוריהם. היו עצובים מאוד.

היה שם חכם אחד, ואמר להם :
את ירושלים אתם רוצים לצייר?
כבר צייר אותה אלוהים, ואין צייר כאלוהינו.

לְבִי בְּמִזְרַח

רבי יהודה הלוי

לְבִי בְּמִזְרַח וְאַנְכִי בְּסוֹף מַעֲרָב
אֵיךְ אֶטְעָמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכֶל וְאֵיךְ יַעֲרֹב?
אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרֵי וְאַסְרֵי, בְּעוֹד
צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֲדוֹם וְאֲנִי בְּכַבֵּל עָרֶב?
יִקַּל בְּעֵינַי עֲזוֹב כָּל-טוֹב סֶפֶרְדַּי, כְּמוֹ
יִקַּר בְּעֵינַי רְאוֹת עֲפָרוֹת דְּבִיר נְחָרֶב.

פרק רביעי

ירושלים החדשה

(מראשית היציאה מן החומות עד ערב קום המדינה)

א.

נפתח את הפרק בסקירה היסטורית. נספר, כי במחצית השנייה של המאה ה-19 החלו היהודים לצאת מחוץ לחומות העיר העתיקה. זוהי תקופה מרתקת, שבה פועלים בכמה מקומות בו בזמן כוחות המשנים את מפת העם היהודי. יש להדגיש, שזוהי גם תקופת ראשיתה של הציונות המדינית, שהביאה, כעבור זמן, להקמת מדינת ישראל.

בשנים שחלפו מאז שנבנו השכונות החדשות ועד לקום המדינה נוצרה ישות חדשה:

ירושלים שמחוץ לחומות.

כדאי להזכיר, שאלה מבני 'היישוב הישן', שיצאו מן החומות ובנו את שכונת נחלת שבעה, הם שהקימו אחר-כך את אם המושבות פתח-תקווה.

כאן כדאי לקרוא את הקטע "ביקור בגימנסיה הירושלמית", שעובד על-פי דברים שכתב פרופ' יוסף קלוזנר:

--- בבוקר, ביום חמישי, ראש חודש סיוון תרע"ב (1912) הלכתי לבקר את הגימנסיה הירושלמית. נודע לי, שבכיתה הראשונה למדו חשבון, בכיתה השנייה תנ"ך, בשלישית – טבע, ברביעית – היסטוריה ובשישית – הלשון הרומית.

רעד עז חלף את כל גופי... איך? בירושלים השוממה, שמונה-עשרה מאות וארבעים ושתיים שנה לאחר שהחריב אותה טיטוס, נלמדת הלשון הרומית כלשון מתה באמצעותה של הלשון העברית החיה בגימנסיה יהודית. ומי הלומדים? בני יהודה, שעם-רומי, המת כיום הזה, חשב אותה אז למתה מיתת עולם!

מה היה אומר טיטוס, מה היה אומר אספסינוס אביו, אילו היו מנבאים לעמם עתידות כאלה?

בירושלים מלמדים בגימנסיה עברית את הלשון הרומית בתרגום עברי. מי יודע מה צפון בחיק העתיד? צוררי (אויבי) ישראל גדולים

וחזקים הם כיום הזה ואנו מושפלים. אבל רומי הייתה עוד יותר חזקה בשעתה, ויהודה הייתה עוד יותר חלשה ומושפלת בימי טיטוס ואדריינוס.

במחשבות אלה נכנסתי לכיתה השישית.

(ירושלים העיר, עמ' 9)

נדגיש את הקו הנמתח מטיטוס, מחריב ירושלים ועד לתחילת המאה העשרים. לשם כך, נחזור לרשימת התאריכים, ונראה מה קרה בין השנים 66 - 135 לספירה:

ירושלים העיר, עמ' 34

66 - מרד היהודים ברומאים.

70 - טיטוס, שר הצבא הרומאי, כובש את ירושלים ומחריב את בית המקדש - חורבן בית שני.

133 - מרד בר-כוכבא.

135 - הרומאים מדכאים את המרד. אדריינוס כובש את ירושלים וקורא לה 'איליה קפיטולינה'.

בהקשר זה כדאי להעיר על משמעותו של שינוי שמה של העיר: אדריינוס התכוון, למעשה, להפקיע את ירושלים מידי העם היהודי. אפשר להפנות חיצים גם לדבריו של ש"י עגנון, שהובאו בפרק הראשון. עגנון מתייחס אל החורבן כאל "קטסטרופה היסטורית", שגרמה לסטייה במהלך ההיסטוריה. סטייה זו, כך נראה, באה על תיקונה בימינו.

ב.

שכונות בירושלים

שם השכונה	מתי נוסדה
משכנות שאננים	1860
נחלת שבעה	1869
מאה שערים	1874
מחנה יהודה	1887
בתי הבוכרים	1891
רחביה	1921
בית וגן	1921
בית הכרם	1922

שם השכונה	מתי נוסדה
תלפיות	1922
גאולה	1926
קריית שמואל	1927
קריית היובל	1951
גבעת מרדכי	1955
רמות אשכול	1969
נווה יעקב	1972
גילה	1974
רמות	1975

עיקר ההיכרות של הלומד עם השכונות של ירושלים תיעשה באמצעות הטיולים. כדאי שאחד ממסלולי הטיולים יתמקד בנושא השכונות הראשונות של העיר החדשה. בכיתה יודגש הניגוד המעניין בין העובדה - שנדונה בפרקים הקודמים – שמדובר בעיר בעלת היסטוריה של כ- 4000 שנה ובעלת מטען רגשי בן אלפי שנים, ובין היסטוריה של מעט יותר מ-100 שנים בלבד לעיר, שבה מתרכזים עיקר החיים הישראליים והיהודים היום.

רשימת השכונות תיקרא, כדי להתרשם מקצב הבנייה. כדאי, כמובן, להרחיב את הדיבור בעיקר על השכונות הראשונות.

פרק רביעי

ירושלים החדשה

(מראשית היציאה מן החומות עד ערב קום המדינה)

א.

ביקור בגימנסיה הירושלמית (על-פי יוסף קלויזנר)

--- בבוקר, ביום חמישי, ראש חודש סיוון תרע"ב (1912) הלכתי לבקר את הגימנסיה הירושלמית. נודע לי, שבכיתה הראשונה למדו חשבון, בכיתה השנייה תנ"ך, בשלישית – טבע, ברביעית – היסטוריה ובשישית – הלשון הרומית.

רעד עז חלף את כל גופי... איך? בירושלים השוממה, שמונה-עשרה מאות וארבעים ושתיים שנה לאחר שהחריב אותה טיטוס, נלמדת הלשון הרומית כלשון מתה באמצעותה של הלשון העברית החיה בגימנסיה יהודית. ומי הלומדים? בני יהודה,

שעם-רומי, המת כיום הזה, חשב אותה אז למתה מיתת עולם! מה היה אומר טיטוס, מה היה אומר אספסינוס אביו, אילו היו מנבאים לעמם עתידות כאלה?

בירושלים מלמדים בגימנסיה עברית את הלשון הרומית בתרגום עברי. מי יודע מה צפון בחיק העתיד? צוררי (אויבי) ישראל גדולים וחזקים הם כיום הזה ואנו מושפלים. אבל רומי הייתה עוד יותר חזקה בשעתה, ויהודה הייתה עוד יותר חלשה ומושפלת בימי טיטוס ואדריינוס.

במחשבות אלה נכנסתי לכיתה השישית.

תאריכים:

66 - מרד היהודים ברומאים.

70 - טיטוס, שר הצבא הרומאי, כובש את ירושלים ומחריב את בית המקדש - חורבן בית שני.

133 - מרד בר-כוכבא.

135 - הרומאים מדכאים את המרד. אדריינוס כובש את ירושלים וקורא לה 'איליה קפיטולינה'.

ב.

שכונות בירושלים

שם השכונה	מתי נוסדה
משכנות שאננים	1860
נחלת שבעה	1869
מאה שערים	1874
מחנה יהודה	1887
בתי הבוכרים	1891
רחביה	1921
בית וגן	1921
בית הכרם	1922
תלפיות	1922
גאולה	1926
קריית שמואל	1927
קריית היובל	1951
גבעת מרדכי	1955
רמות אשכול	1969
נווה יעקב	1972
גילה	1974
רמות	1975

פרק חמישי

ירושלים - בירת ישראל

א.

בסיפור מלחמת השחרור מוקדש פרק נכבד למערכה על ירושלים. לא נדון בפרק זה כולו – אנו ממליצות לטפל בו בשיעורים שיוקדשו ליום העצמאות. אך כדאי להזכיר פרק זה, ולהבהיר, שבסיום המלחמה נמצאה ירושלים מחולקת לשניים: חלקה בידי ירדן וחלקה בידי ישראל, וחומת בטון חוצצת בין שני חלקי העיר. היחס הרגשי שלנו לעניין זה בא לידי ביטוי בניסוח היבש שברשימת התאריכים:

1948	מלחמת העצמאות. העיר העתיקה נופלת; הירדנים שולטים בעיר העתיקה.	
1967	מלחמת ששת הימים. צה"ל משחרר את העיר; העיר חוברה והייתה לאחת.	

ירושלים העיר, עמ' 37

בצד התאריך 1948 משמש הפועל 'נפל', בניגוד לפועל 'כבש', הרווח בתיאורים הקודמים על מעברה של העיר מיד ליד (ראו פרק שלישי: **גולה וירושלים**). מה משמעותו של השוני? מהו הפועל המשמש ליד 1967? מדוע 'משחרר' ולא 'כובש'?

לפני שנדון ביחס של תושבי ירושלים ושל בני הארץ כולה לעיר החצויה עד 1967 והמאוחדת מאז ואילך, כדאי לחזור למצבה של העיר עם קום המדינה. אחת מבעיותיה הקיומיות של העיר באה לידי ביטוי בתיאור של יהודה האזרחי - 'ירושלים אשר בחרת':

איך מכירים ירושלמי ותיק? – כשהוא ניגש לברז, לא כלאחר יד אלא בכוונת לב. פותח ומתבונן הפליאה, והנה מעשה נסים – מים זורמים. וכשהוא מבקש לרחוץ את פניו, הוא מלחלחם תחילה, וסוגר את הברז כדי א לבזבז את הנוזל היקר, ורק אז הוא מסתבן ופותח שוב, בזהירות, זרם דקיק שמספיק להדיח במדויק את הסבון ותו לא. חסכנות למופת. חבל על כל טיפה.

ירושלים העיר, עמ' 64

נקרא את הקטע ונברר: מהי הבעיה?
אם סיירו הלומדים בשכונותיה הוותיקות של ירושלים, בוודאי ראו, שבכל אחת מהן הוקצה מקום מרכזי לבור המים. בעיית המים הייתה חריפה במיוחד בעת המצור, כי שעולה מן הקטע הבא:

הוראות לשימוש יעיל במנות מים

(מתוך לוח הוראות לשימוש יעיל במים בתקופת המצור על ירושלים)

מנת המים היומית – 10 ליטרים לנפש.

א. **בישול:** נקה את הפרי והירק לפני הבישול
ניקוי יבש. אל תבזבז מים בזמן
הבישול, את מי הבישול והשטיפה אין
לשפוך. יש לשמור אותם לשימוש
נוסף.

ב. **שטיפת כלים:** צמצם את מספר הכלים
הנמצאים בשימוש. לפני השטיפה נקה את
הסירים והצלחות משיירי אוכל בנייר. הכן
שתי קערות: באחת – מי סבון וסודה,
בשנייה – מים נקיים לשטיפה סופית.
שטוף את הכלים אחת ליום. במי השטיפה
הסופית השתמש למחרת היום להכנת מי
סבון. במים המשומשים השתמש לניקוי
בית השימוש.

ג. **כביסה:** השתמש פעמים אחדות באותם המים לכביסה. במי הכביסה
המלוכלכים השתמש לשטיפת הרצפות.

ירושלים העיר, עמ' 73

מכאן אפשר להפנות את התלמידים שוב לרשימת התאריכים: בשנת 700 לפני הספירה – המלך חזקיהו חופר את נקבת השילוח. נספר לתלמידים שגם שם מדובר בסכנת מצור, בעת שצבא אשור האדיר התקדם לעבר ירושלים, מחריב בדרכו ערים גדולות ובצורות, ביניהן שומרון, בירת ממלכת ישראל. אפשר לספר את סיפורה המרתק של הנקבה, כפי שתועד בלוח אבן שנמצא בתוכה (לוח האבן נופץ תוך כדי הניסיון לעקרו ממקומו, אך למרבה המזל, הוטבעה קודם לכן תבניתו בגבס).

ב.

ירושלים החצויה: 1948-1964

לצורך הבנת המצב המיוחד של העיר החצויה, נביא שני שירים המדברים על כאב האובדן של חלקי העיר שניטלו מאתנו בעקבות מלחמת השחרור. האחד הוא שירו של יצחק שלו, "על גג מנזר נוטר-דם" והשני – שירה של נעמי שמר, "ירושלים של זהב".

1.

על גג מנזר נוטר-דם

יצחק שלו

גג מנזר נוטר-דם לי היה כנבו
את הקדש אראה ואליו לא אבוא.
נקודות מלבינות שם בהר הזיתים
מצבות הן, אחי, מתחתן המתיים
שחמש שנים לא נפקד זכרונם
לא תפלה בביתם, לא זר במעונם.
והפל כה קרוב... שלח ידך וקחם
את שער יפו ואת שער שקם
והפל כה רחוק פחלום העובר,
יכדת מגג ואיננו יותר ---

רק מן רטט בזה בשרשי אצבעות
רק חרוק בשנים ולחץ-דמעות.

...נקודות מלבינות שם בהר הזיתים...

ירושלים של זהב

נעמי שמר

אור הרים צלול כיון
ורח אורנים
נישא ברוח הערביים
עם קול פעמונים.

ובתרדמת אילן ואבן
שבויה בחלומה
העיר אשר בדד יושבת
ובליבה חומה

ירושלים של זהב
ושל נחושת ושל אור
הלא לכל שיריך
אני כינור...

איכה יבשו בורות המים
כיכר השוק ריקה
ואין פוקד את הר הבית
בעיר העתיקה.

ובמערות אשר בסלע
מייללות רוחות
ואין יורד אל ים המלח
בדרך יריחו.

ירושלים של זהב...

אך בבואי היום לשיר לך
ולך לקשור כתרים
קטונתי מצעיר בניך
ומאחרון המשוררים.

כי שמך צורב את השפתיים
כנשיקת שרף
אם אשכחך ירושלים
אשר כולה זהב

ירושלים של זהב...

בלימוד שיר זה נפריד בין שלושת הבתים המקוריים שלו ובין הבית הרביעי, שהוסף אליו לאחר שחרור העיר העתיקה במלחמת ששת הימים.

לפני קריאת השיר ועמידה על תוכנו, נשמיע אותו לתלמידים מעל גבי קלטת או תקליטור. נבקש מהם להתעלם מן המילים ולהגיב על נעימת השיר. קרוב לוודאי שיצביעו על הטון המינוני המאפיין אותו. מה יכול להיות תוכנו של השיר שזו מנגינתו? תוך כדי שיחה נספר להם, שהשיר מכיל מוטיבים מוזיקאליים המשמשים בקריאת מגילת איכה, שהוא ספר קינות על חורבן ירושלים.

לאחר דיון זה, נביא לפני הלומדים את הפזמון, שהוא בוודאי מוכר להם, ונבקש מהם התייחסות למילותיו: איזו ירושלים משתקפת ממנו? נזכיר להם את "ירושלים של זהב", התכשיט מהסיפור על רבי עקיבא, שנלמד בפרק השני, ובכך נוסיף לו עוד מימד.

נעבור לבית הראשון. בית זה הוא מעין 'תפאורה', תיאור כללי של ירושלים. ידובר על השוואת האוויר ליין. האם הצירוף 'צלול כיון' הוא טבעי? נראה שמקובל יותר הצירוף צלול כמים. מה משיגה המשוררת בשימוש במילה יין דווקא? במה ייחודו של היין? ננתב את הדיון שיתפתח אל המסקנה, שהיין משכר ופועל על כל החושים, וכך עולה גם ממילות הבית: על חוש הראייה, חוש הטעם, חוש המישוש ולפי השיר – גם על חוש השמיעה: 'עם קול פעמונים'. אפשר גם לקשור את המילה 'צלול' עם המילה 'צליל', ואז יש לנו ראייה המעורבת בשמיעה.

באיזו שעה מדובר כאן? מה טיבו של 'ערביים'? – נראה שמדובר בזמן לא ברור, לא יום, לא לילה – מעין תיאור על-זמני. המילים 'תרדמה' ו'חלום' מעידים על מצב של שינה. איזו מין עיר עולה מן התיאור הזה? האם זהו תיאור ההולם עיר בירה? מה מייחד את העיר הזאת מבירות אחרות בעולם? כדאי לשים לב, שאין כאן כל רמז לתושבים. כמו כן יושם לב למשפט 'העיר אשר בדד יושבת', מצב שבוודאי אינו הולם עיר חיה ותוססת, אלא יש כאן תיאור מיסטי, עיר שהיא כמעט אגדה.

עד השורה האחרונה עולה תמונה שלווה של עיר מנומנמת. השורה האחרונה מפרה את השלווה הזאת: "ובלבה חומה". מה תפקידה של חומה בדרך כלל? מה תפקידה כאן? הצירוף 'בלבה חומה' מעלה על הדעת צירוף אחר: 'בלבה סכין'. נוכח השורה הזאת, מקבלת קודמתה משמעות של ניתוק: היא מופרדת, עזובה; יש חומה ש"חותכת" אותה בלבה. כאן המקום לומר ללומדים, שהביטוי 'בדד יושבת' לקוח גם הוא ממגילת איכה, והוא מביע את נטישת העיר על-ידי יושביה.

הבית השני פותח במילה 'איכה', המוכרת לנו משירו של ריה"ל (ברק השלישי), שם הסברנו את הקשר שלה למגילת איכה, את היותה פתיחה לשיר קינה. על מה הבכי? –

בורות המים יבשים

כיכר השוק ריקה

אין פוקד...

אין יורד...

איך אפשר לתמצת הכול במשפט אחד? לפנינו שוב תמונה של עיר נטושה: כל מה שמסמל חיים – מתואר כאן כִּבְשׁ, ריק. גם הרוחות המייללות במערות מבטאות את הריקנות שבהן. האם זהו תיאור נכון עובדתי? מדוע העיר מוצגת כך? – נראה, שאין זה תיאור ריאלי של העיר, אלא ליאור סובייקטיבי של אדם הכואב את הניתוק מחלקיה החסרים של העיר היקרה לו. מתי יכול היה שיר כזה להיכתב?

בבית השלישי המשוררת מדברת לראשונה על עצמה. איך היא מציגה את עצמה ביחס אל העיר? נציע לתלמידים לנסות לבטא את יחסה של נעמי שמר אל העיר באמצעות אחת או שתיים מן המילים האלה:

אהבה; שנאה; פחד; ידידות; כבוד; אדישות.

בהנחה שלפחות חלק מן התלמידים יציעו את המילים 'פחד' ו'כבוד', נוכל ללמד את הביטוי '**יראת כבוד**'.

נברר מה הגורם להתייחסות הזאת: "שמך צורב את השפתיים כנשיקת שרף" – נעמוד על הניגוד שבין תחושת הצריבה לבין הנשיקה, האמורה להיות ביטוי חם של אהבה. נראה שכאן החום רב מדי. יש כאן יסוד של קדושה, ריחוק, פחד, תחושת ענווה בפני ההוד הזה: "קטונתי מצעיר בנייך..."

מה משמעות הביטוי 'אשר כולה זהב'? אולי הכוונה לדימוי של תכשיט שהוא כל-כך יקר, כל-כך טהור, עד שאסור להשתמש בו, והוא ראוי להישמר בכספת. ואולי זהו ביטוי של טוהר, כמו מתכת אצילה ששום רבב אינו דבק בה. בכל מקרה, ירושלים מתוארת לא כעוד מקום לגור בו, אלא כישות שחוששים לגעת בה, שמא תתקלקל.

כדאי להשוות יחס של נעמי שמר לירושלים, ליחסו האינטימי של אביגדור המאירי ב"שיר מעל פסגת הר הצופים" (ראו בפרק הראשון).

תוך כדי שיחה נבהיר את הביטויים 'לקשור כתרים' (גם ביטוי זה אפשר לקשור לעניין התכשיט בסיפור על רבי עקיבא), 'קטונתי', 'נשיקת שרף' (שרף = מלאך שמגעו שורף). כמובן, נפנה את התלמידים לפסוק מתהילים קל"ז, כדי לתת עומק למילים "אם אשכחך ירושלים".

לאחר שנסכם את תמונת ירושלים והמשוררת בשיר, נביא את הבית הרביעי, זה שנוסף, כאמור, מאוחר יותר:

**חזרנו אל בורות המים
לשוק ולכיכר
שופר קורא בהר הבית
בעיר העתיקה.
ובמערות אשר בסלע
אלפי שמשות זורחות
נשוב, נרד אל ים המלח
בדרך יריחו**

תחילה נדגיש את הניגוד, שבין ה'אור' שבפזמון, לבין החשכה, או העדר האור בבית הראשון והשני. אין אור יום בבית הראשון, שבו מדובר על "רוח הערביים" ועל העיר אשר "שבויה בחלומה", וגם לא "במערות אשר בסלע" שבבית השני. אך בבית הרביעי יש אור גדול מאוד: "אלפי שמשות זורחות". נעמת את מצב הרוח העולה מהשיר בצורתו המקורית, עם זה שבבית הנוסף. נפנה את תשומת הלב לנימה הלאומית שנוקטת המשוררת בהזדקקה ללשון רבים: "חזרנו אל בורות המים...", "נשוב נרד אל ים המלח...". נזכיר את השופר, שנזכר בתפילת מוסף של ראש השנה, אך לא נשכח את תקיעת השופר המפורסמת של הרב גורן ליד הכותל המערבי.

ג.

שחרור העיר

להדגמת התחושה של סגירת מעגל היסטורי עם שחרור מזרח ירושלים ואיחודה מחדש של העיר, ניעזר בבית הרביעי, שהוסיפה נעמי שמר לשירה 'ירושלים של זהב', ובשירו של חיים חפר, 'הצנחנים בוכים':

**הכותל הזה שמע הרבה תפילות
הכותל הזה ראה הרבה חומות נופלות
הכותל הזה ראה קיסרים קמים ונמחים,
אך הכותל הזה טרם ראה צנחנים בוכים.**

**הכותל הזה ראה אותם עייפים וסחוטים
הכותל הזה ראה אותם עייפים ושרוטים
רצים אליו בהלמות לב, בשאגות ובשתיקה
ומזנקים כמטורפים בסמטאות העיר העתיקה
והם שטופי אבק וצורבי שפתיים
והם לוחשים: אם אשכחך ירושלים, אם אשכחך ירושלים.**

**והנה הם כאן, עומדים לפניו ונושמים עמוק
והנה הם כאן, מביטים עליו בכאב המתוק
והדמעות יורדות והם מביטים זה בזה ונבוכים:
איך זה קורה שצנחנים בוכים
איך זה קורה שהם נוגעים נרגשים בקיר
איך זה קורה שמן הבכי הם עוברים לשיר.
אולי זה מפני שבחורים בני י"ט, שנולדו עם קום המדינה,
נושאים על גבם אלפיים שנה.**

לפני קריאת השיר נחזור שוב לרשימת התאריכים. הכותל המערבי נבנה (כחלק מהר הבית ובית המקדש) על-ידי הורדוס. נסקור את כל התאריכים שעברנו עליהם עד כה, ונסכם: מה ראה הכותל מאז שנבנה ועד היום? נשוחח גם על הכותל ועל מה שהוא מסמל לעם היהודי.

נדון בשם השיר: "הצנחנים בוכים", ונספר שהצנחנים הם שנכנסו ראשונים לעיר העתיקה במלחמת ששת הימים והגיעו ד לכותל המערבי. נשוחח על תדמיתו של החיל הזה: מי נוטה להתגייס אליו?

נקרא את השיר ונתרשם ממנו: מה ראה הכותל? מה טרם ראה? איך נראים הצנחנים? מה הם עושים? איך הם חשים?

המשפט האחרון בשיר – **"אולי זה מפני שבחורים בני י"ט שנולדו עם קום המדינה, נושאים על גבם אלפיים שנה"** – קושר אותנו שוב אל ההתחלה: שוב התחושה הלאומית הזאת, שאנו חלק מהיסטוריה ארוכה. שוב נשלח את הקווים המקשרים לש"י עגנון, לאביגדור המאירי, לרבי יהודה הלוי ולנעמי שמר.

פרק חמישי

ירושלים - בירת ישראל

א.

1948 - מלחמת העצמאות. העיר העתיקה
נופלת; הירדנים שולטים בעיר העתיקה.
1967 - מלחמת ששת הימים. צה"ל משחרר את
העיר; העיר חוברה והייתה לאחת.

יהודה האזרחי: ירושלים אשר בחרתי

איך מכירים ירושלמי ותיק? – כשהוא ניגש לברז, לא כלאחר יד אלא בכוונת לב.
פותח ומתבונן הפליאה, והנה מעשה נסים – מים זורמים. וכשהוא מבקש לרחוץ את
פניו, הוא מלחלחם תחילה, וסוגר את הברז כדי א לבזבז את הנוזל היקר, ורק אז
הוא מסתבן ופותח שוב, בזהירות, זרם דקיק שמספיק להדיח במדויק את הסבון
ותו לא. חסכנות למופת. חבל על כל טיפה.

הוראות לשימוש יעיל במנות מים

(מתוך לוח הוראות לשימוש יעיל במים בתקופת המצור על ירושלים)

מנת המים היומית – 10 ליטרים לנפש.

ד. **בישול:** נקה את הפרי והירק לפני הבישול ניקוי
יבש. אל תבזבז מים בזמן
הבישול, את מי הבישול והשטיפה אין לשפוך. יש
לשמור אותם לשימוש
נוסף.

ה. **שטיפת כלים:** צמצם את מספר הכלים
הנמצאים בשימוש. לפני השטיפה נקה את
הסירים והצלחות משיירי אוכל בנייר. הכן שתי
קערות: באחת – מי סבון וסודה, בשנייה – מים
נקיים לשטיפה סופית. שטוף את הכלים אחת
ליום. במי השטיפה הסופית השתמש למחרת
היום להכנת מי סבון. במים המשומשים השתמש לניקוי בית השימוש.

ו. **כביסה:** השתמש פעמים אחדות באותם המים לכביסה. במי הכביסה
המלוכלכים השתמש לשטיפת הרצפות.

ב.

ירושלים החצויה: 1948-1964

על גג מנזר נוטר-דם

יצחק שלו

גג מנזר נוטר-דם לי הִיָּה כְּנָבוֹ
אֶת הַקֹּדֶשׁ אֶרְאָה וְאֵלִיו לֹא אָבֹא.
נְקוּדוֹת מַלְבִּינּוֹת שֶׁם בָּהֶר הַזֵּיתִים
מִצְבּוֹת הֵן, אַחִי, מִתְחַתֵּן הַמֵּתִים
שְׁחָמֵשׁ שָׁנִים לֹא נִפְקֵד זְכָרוֹנָם
לֹא תִפְלֶה בְּבִיתָם, לֹא זֶר בְּמַעֲוֹנָם.
וְהַכֹּל כֹּה קְרוֹב... שְׁלַח יָדְךָ וְקַחֵם
אֶת שַׁעַר יְפוֹ וְאֶת שַׁעַר שָׁכֶם
וְהַכֹּל כֹּה רְחוֹק בְּחֵלוֹם הָעוֹבֵר,
יִרְדֹּת מִגַּג וְאֵינָנו יוֹתֵר ---
רַק מִן רֶטֶט כֶּזֶה בְּשָׂרָשִׁי אֶצְבְּעוֹת
רַק חֲרוֹק בְּשָׁנִים וְלַחֲץ-דְּמָעוֹת.

ירושלים של זהב

נעמי שמר

חזרנו אל בורות המים לשוק ולכיכר שופר קורא בהר הבית בעיר העתיקה. ובמערות אשר בסלע אלפי שמשות זורחות נשוב, נרד אל ים המלח בדרך יריחו ירושלים של זהב ושל נחושת ושל אור הלא לכל שיריך אני כינור... 	איכה יבשו בורות המים כיכר השוק ריקה ואין פוקד את הר הבית בעיר העתיקה. ובמערות אשר בסלע מייללות רוחות ואין יורד אל ים המלח בדרך יריחו. ירושלים של זהב... אך בבואי היום לשיר לך ולך לקשור כתרים קטונתי מצעיר בניך ומאחרון המשוררים. כי שמך צורב את השפתיים כנשיקת שרף אם אשכחך ירושלים אשר כולה זהב ירושלים של זהב...	אור הרים צלול כין ורח אורנים נישא ברוח הערביים עם קול פעמונים. ובתרדמת אילן ואבן שבויה בחלומה העיר אשר בדד יושבת ובליבה חומה ירושלים של זהב ושל נחושת ושל אור הלא לכל שיריך אני כינור...
---	---	---

ג.

שחרור העיר

חיים חפר : הצנחנים בוכים

הכותל הזה שמע הרבה תפילות
הכותל הזה ראה הרבה חומות נופלות
הכותל הזה ראה קיסרים קמים ונמחים,
אך הכותל הזה טרם ראה צנחנים בוכים.

הכותל הזה ראה אותם עייפים וסחוטים
הכותל הזה ראה אותם עייפים ושרוטים
רצים אליו בהלמות לב, בשאגות ובשתיקה
ומזנקים כמטורפים בסמטאות העיר העתיקה
והם שטופי אבק וצרוכי שפתיים
והם לוחשים : אם אשכחך ירושלים, אם אשכחך
ירושלים.

והנה הם כאן, עומדים לפניו ונושמים עמוק
והנה הם כאן, מביטים עליו בכאב המתוק
והדמעות יורדות והם מביטים זה בזה ונבוכים :
איך זה קורה שצנחנים בוכים
איך זה קורה שהם נוגעים נרגשים בקיר
איך זה קורה שמן הבכי הם עוברים לשיר.
אולי זה מפני שבחורים בני י"ט, שנולדו עם קום המדינה,
נושאים על גבם אלפיים שנה.

פרק שישי ירושלים "העיר"

א.

חזון אחרית הימים

וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיָּה הָרַב בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הָהָרִים וְנִשְׂא מִגְבְּעוֹת,
וְנָהָרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ: לָכֵן וְנַעֲלָה אֶל הָר ה' אֶל
בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִזְכְּנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶּה בְּאַחֲרֵיתוֹ, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר
ה' מִירוּשָׁלַם. וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים, וְכָתַתּוּ חֲרָבוֹתָם
לְאַתִּים וְחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמָרוֹת לֹא יִשְׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד
מִלְחָמָה.

ישעיה ב, ב-ה

אם נפגשו כבר התלמידים עם קטעים מן התנ"ך, בוודאי הם מודעים כבר לתופעת "הזמנים המהופכים". אם לאו – כאן המקום להבהיר את הדברים. בשום אופן אין להקדיש זמן רב לעניין זה – די בהצבעה על התופעה ובמתן דוגמאות אחדות. הדבר נחוץ לנו, כדי שהתלמידים יוכלו לחוש מיד, שלפניהם נבואה לעתיד.

רצוי שהקריאה הראשונה של הפסוקים תהיה דמומה, אך אפשרית גם קריאה קולית של המורה. לאחר הקריאה נקיים שיחה לשם הבנת הדברים: האם מדובר בדברים שכבר קרו? מניין לנו? במה עוזרים לנו הפעלים שבקטע? מה פירוש 'באחרית הימים'? אפשר לקשור את 'אחרית' עם 'אחרי', 'אחר-כך', ולהגיע למסקנה, שהביטוי קשור למושג עתיד. ואמנם בהקשר זה 'באחרית הימים' פירושו בעתיד.

כדי להקל את הבנת הקטע, כדאי להצביע על המבנה המיוחד (האופייני לשירה המקראית), של איברים מקבילים. בכיתה טובה נוכל לבקש מהתלמידים לזהות את המבנה, ובכל מקרה נוכל לתת לו ביטוי חזותי, אם נכתוב את האיברים המקבילים על הלוח, זה מול זה:

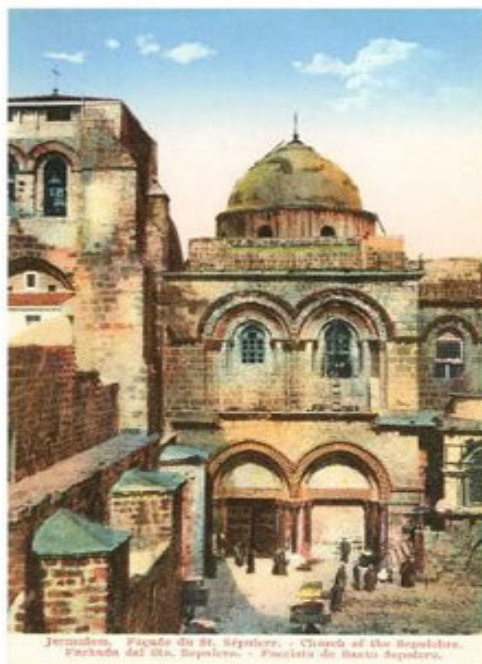
וְנָהָרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם	וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים
וְיִזְכְּנוּ מִדְּרָכָיו	וְנִלְכֶּה בְּאַחֲרֵיתוֹ
כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה	וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם
וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם	וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים
וְכָתַתּוּ חֲרָבוֹתָם לְאַתִּים	וְחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמָרוֹת
לֹא יִשְׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב	וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה

המבנה הזה עוזר להבין את הביטויים הקשים, על-ידי מציאת מקבילותיהם. כך יובן 'אורחותיו', כי הוא מקביל ל'דרכיו', 'נהרו' מתבהר מתוך ההקבלה ל'הלכו' וכן הלאה.

נראה לתלמידים, כי השורש של המילה 'תורה' זהה לזה של 'מורה', כלומר יש כאן מובן של לימוד. ואמנם עד היום מתקשרת המילה 'תורה' לא רק לחמשת החומשים, אלא גם ללימוד בכלל: תורת החינוך, תורת היחסות וכדומה. הפועל הנגזר משור זה הוא 'להורות', שפירושו ללמד, אך גם להראות, ואמנם מורה הדרך הוא מי שמראה את הדרך. ובמקביל – 'להוכיח' גם הוא משמעו ללמד (בעיקר ללמד מוסר: "את אשר יאהב יוכיח"), וגם להראות: 'נוכח' פירושו ראה, ו'הוכחה', שממנה אפשר ללמוד משהו, היא 'ראיה'.

כדאי להתעכב גם על המילה 'שפט': שופט הוא מי שפותר סכסוכים בדרכי שלום, אבל הוא גם מנהיג (ראה ספר שופטים). המשפט גם מתקשר במקרא לצדק.

לאחר שיובהרו כל המושגים הללו, נערוך דיון: איזה מין ירושלים עולה מן הנבואה הזאת? מה תפקידה בעולם? בהקשר זה אפשר גם להעיר על חשיבותה של ירושלים לבני דתות אחרות.

ב. שמות ירושלים

בהזכירנו את משמעות שמה של העיר, מומלץ לעבור על רשימת שמות העיר וכינוייה:

שמות העיר וכינוייה (על-פי ז' וילנאי: ירושלים)
שמות הרבה לירושלים, וכל שם נאה מחברו.
האגדה מספרת, שלירושלים 70 שמות, כנגד 70 שמות שנקראו לקב"ה. נביא חלק ממות העיר:
ירושלים: לשם פירושים רבים ומגוונים: צירוף 'יראה' ו'שלם', 'ירושל' לעולם'. שם זה נזכר במקרא למעלה מ-600 פעם.
שלם: בתורה נזכר מלכי-צדק מלך שלם.
ציון: ירושלים נקראת גם 'ציון', על שם הר-ציון שעליו נבנתה. השם נזכר במקרא כ-150 פעם.
עיר דוד: בשנת 100 לפנה"ס כבש דוד המלך את העיר, והיא נקראת על שמו פעמים רבות במקרא.
יבוס: השם הקדום של ירושלים.
העיר: כשנוספת ה' הידוע למילה 'עיר', הכוונה לירושלים.
אריאל: ישעיהו הנביא קורא לירושלים אריאל: "הוי אריאל, אריאל, קריית חנה דוד".
עיר האלוהים: שם זה נזכר בתהילים ובישעיה: "נכבדות מדבר בך עיר האלוהים".
עיר הצדק, קריה נאמנה: כינויי העיר בפי הנביא ישעיהו.
כיסא ה': כינוי זה מופיע בדברי הנביא ירמיהו, שאמר: "בעת ההיא יקראו לירושלים כיסא ה'".
עיר הקודש: בישעיהו: "לבשי בגדי תפארתך ירושלים, עיר הקודש". כך נקראת ירושלים גם בספרות הרבנית.
עיר האמת: בדברי זכריה הנביא: "ושכנתי בתוך ירושלים ונקראה ירושלים עיר האמת".
חפציבה: בדברי ישעיהו: "כי לך יקראו חפציבה". האגדה מסבירה: ה' חפץ (רוצה) בירושלים מכל הערים.
אם נבוא למנות את כולם יכלה הנייר ותיבש הדיו ותיגע כל יד, והם לא יכלו.

מקובל שלירושלים שבעים שמות (ושבו: למה דווקא שבעים?). על מה זה מעיד? כדאי להעיר, שחלק משמות העיר, שאינם נזכרים ברשימה זו, ניתנו לה גם על-ידי בני דתות אחרות.

נעבור על השמות ונבדוק: מהם המוטיבים העולים מהם? אפשר לנסות לבחור את 'השם הנאה מחברו', ולנמק את הבחירה. האם תוכלו להציע שם חדש?

יוער כאן, כי שירים אחדים נכתבו על נושא זה של ריבוי השמות לעיר, ביניהם "העיר משחקת מחבואים בין שמותיה", מאת יהודה עמיחי ו"שמות הרבה לירושלים", מאת דן אלמגור.

ג.

שוב: ירושלים שלי – ירושלים שלנו

נסיים את השיעור ואת מסכת השיעורים בנושא 'ירושלים', כפי שהתחלנו בשיעור הראשון: העלאת אסוציאציות. נרשום את המילה **ירושלים** בגדול במרכז הלוח, ונזמין את הלומדים לכתוב סביבה את האסוציאציות שלהם. מעניין יהיה להשוות את הדברים שעלו עתה, לאלה שעלו בשיעור הפתיחה.

פרק שישי ירושלים "העיר"

א.

חזון אחרית הימים

וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיָּה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא
מִגְבְּעוֹת, וְנִהְרֹוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ: לָכוּ
וְנַעֲלֶה אֶל הָהָר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִזְכְּרֵנוּ מִדֶּרֶכֵּנוּ וְנִלְכֶּה
בְּאַרְחֵתָיו, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר ה' מִירוּשָׁלַם. וְשָׁפַט בֵּין
הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים, וְכָתְתוּ חֲרֻבוֹתָם לְאֲתִים
וְחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד
מִלְחָמָה.

ישעיה ב, ב-ה

ב.

שמות ירושלים

שמות העיר וכינויה (על-פי ז' וילנאי: ירושלים)

שמות הרבה לירושלים, וכל שם נאה מחברו.

האגדה מספרת, שלירושלים 70 שמות, כנגד 70 שמות שנקראו לקב"ה.
נביא חלק ממות העיר:

ירושלים: לשם פירושים רבים ומגוונים: צירוף 'יראה' ו'שלם', 'ירושל' לעולם'. שם זה נזכר במקרא למעלה מ-600 פעם.

שלם: בתורה נזכר מלכי-צדק מלך שלם.

ציון: ירושלים נקראת גם 'ציון', על שם הר-ציון שעליו נבנתה. השם נזכר במקרא כ-150 פעם.

עיר דוד: בשנת 100 לפנה"ס כבש דוד המלך את העיר, והיא נקראת על שמו פעמים רבות במקרא.

יבוס: השם הקדום של ירושלים.

העיר: כשנוספת ה' היידוע למילה 'עיר', הכוונה לירושלים.

אריאל: ישעיהו הנביא קורא לירושלים אריאל: "הוי אריאל, אריאל, קריית חנה דוד".

עיר האלוהים: שם זה נזכר בתהילים ובישעיה: "נכבדות מדבר בך עיר האלוהים".

עיר הצדק, קריה נאמנה: כינויי העיר בפי הנביא ישעיהו.

כיסא ה': כינוי זה מופיע בדברי הנביא ירמיהו, שאמר: "בעת ההיא יקראו לירושלים כיסא ה'".

עיר הקודש: בישעיהו: "לבשי בגדי תפארתך ירושלים, עיר הקודש". כך נקראת ירושלים גם בספרות הרבנית.

עיר האמת: בדברי זכריה הנביא: "ושכנתי בתוך ירושלים ונקראה ירושלים עיר האמת".

חפציבה: בדברי ישעיהו: "כי לך יקראו חפציבה". האגדה מסבירה: ה' חפץ (רוצה) בירושלים מכל הערים.

**אם נבוא למנות את כולם יכלה הנייר
ותיבש הדיו ותיגע כל יד, והם לא יכלו**